

Ärendenr. BO-2020-0330-5
2021-12-01

Landrapport 2021

Sveriges arbete för att minska våld mot barn

Förord

Alla barn har enligt barnkonventionen rätt till skydd mot våld och det är statens ansvar att säkerställa att denna rättighet uppfylls. Sverige har under lång tid varit föregångare i arbetet att skydda barn mot våld och har kommit långt jämfört med många andra länder. Men det återstår fortfarande mycket arbete för att inget barn ska utsättas för våld. Sverige var det första landet i världen att 1979 förbjuda våld mot barn även i hemmet. Det har visat sig vara effektivt för att förändra beteenden och normer när det gäller våld mot barn. Därför har ett sextiototal länder fram till idag följt det svenska exemplet och lagstiftat mot barnaga.

Våld mot barn sker dagligen. Det handlar inte bara om fysiskt våld, utan även om psykiskt våld, vanvård och försummelse. Men oavsett vem som är förövare och oavsett var våldet äger rum lämnar det djupa spår hos barn och tilliten till vuxenvärlden och samhället skadas.

I den här rapporten beskrivs det arbete som Sverige har gjort de senaste 50 åren för att motverka våld mot barn. Det handlar om lagstiftning, reformer, nationella handlingsplaner och regeringsuppdrag som på olika sätt har bidragit till att minska riskfaktorerna för våld.

Arbetet kan delas in i tre delar:

- kunskapsinhämtning för att kartlägga våldet,
- insatser för att öka möjligheterna att upptäcka våld,
- tydliga åtgärder för att motverka våld, som föräldrastöd och skärpt anmälningsplikt.

Samhällsutvecklingen går snabbt. Synen på barnet har förändrats från att ha varit familjens angelägenhet till att barnet har egna rättigheter och att samhället har ett ansvar och mandat att skydda barn när det behövs. Men det som fungerade för att motverka våld mot barn för tio år sedan är inte nödvändigtvis lika effektivt idag. Det krävs fler åtgärder. Många arenor där barn utsätts för våld fanns inte när barnkonventionen kom och när aga förbjöds i lag. Till exempel nätbaserat våld och sexuell exploatering. Med förändrad demografi kommer också andra utmaningar, exempelvis hedersrelaterat våld.

Därför är det viktigt att hela tiden hämta in ny kunskap så vi kan agera utifrån den mest aktuella kunskapen. Nya förutsättningar gör att vi måste utveckla nya metoder för att upptäcka våldet och för att kunna fatta beslut om åtgärder som på riktigt motverkar våld mot barn. De hinder som finns mot utökad samverkan mellan aktörer som arbetar med barn måste röjas undan. Inget barn ska falla mellan stolarna och vi måste kunna lägga ihop ett och ett för att få en helhetsbild och sätta in åtgärder innan det är för sent.

Jag vill uppmana alla som arbetar med barn att systematiskt ställa frågor om våld till barn för att upptäcka våldet. Är du osäker på hur? Kräv utbildning! Saknas rutiner eller insatser som hjälper? Kräv att det tas fram! Det här är svåra frågor, men vi får inte väja för dem. Alla barn har rätt till en trygg uppväxt fri från våld. Vi får ofta höra att det saknas tid och resurser för att kunna arbeta mer mot våld mot barn. Här vilar ett tungt ansvar på respektive huvudman att möjliggöra arbetet.

Arbetet med att skydda barn mot våld brådskar, barn utsätts dagligen för våld i Sverige. Det behövs resurser och prioriteringar. Vi är många som måste våga se och våga handla!

Elisabeth Dahlin, barnombudsman

Innehållsförteckning

Förord	2
Innehållsförteckning	3
Vad är våld mot barn?	4
Riskfaktorer och särskild utsatthet	7
De viktigaste reformerna sedan 1970-talet	10
<i>Välfärdsreformer</i>	10
<i>Fler reformer på 1980- och 1990-talen</i>	14
<i>Skolans arbete mot våld</i>	16
<i>Ett nationellt trygghetssystem för barn</i>	16
Arbetet stärks och utökas	20
<i>Nationella handlingsplaner och strategier</i>	20
<i>Arbete på bred front</i>	22
1. <i>Kunskapsinhämtning</i>	23
2. <i>Kartläggning av frågor</i>	25
3. <i>Metoder för att upptäcka våldsutsatthet</i>	27
4. <i>Åtgärder för att motverka våld mot barn</i>	30
Bakgrund	41
<i>Om uppdraget</i>	41
<i>Utgångspunkter</i>	42
Bilagor	46
<i>Bilaga 1: Ordlista och begrepp</i>	46
<i>Bilaga 2: Det svenska systemet</i>	49

Vad är våld mot barn?

Enligt barnkonventionen har alla barn rätt till skydd från alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp.¹ I den här rapporten har vi utgått från barnkonventionen samt från FN:s barnrättskommittés definition av våld.² Redogörelsen nedan är inte uttömmande utan beskriver några av de vanligaste formerna av våld som barn utsätts för. Barn kan uppleva våld från vuxna, och våld kan också förekomma bland barn. Dessutom skadar vissa barn sig själva. Olika former av våld förekommer ofta samtidigt och de kan spänna över fler än en av kategorierna nedan.³

Fysiskt våld

Fysiskt våld omfattar all kroppslig bestraffning som är avsedd att orsaka smärta eller obehag, även lindrig smärta eller obehag. Barnrättskommittén nämner som exempel att "daska till" eller "smiska" barn med handen eller ett redskap. Även att tvinga barn att stanna kvar i obekväma ställningar, eller att bränna, skälla dem eller tvinga dem att äta kan utgöra fysiska bestraffningar.⁴

Fysiskt våld kan också innebära att ett barn utsätts för sparkar, knuffar, skakningar eller andra former av våld eller fysisk mobbning.⁵ Förövaren kan vara en vuxen eller ett annat barn, alternativt flera vuxna eller barn i grupp.

I våld ingår också alla former av tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Det kan användas för att framtvunga en bekännelse, för att utomrättsligt straffa barn för olagligt eller oönskat beteende, eller för att tvinga barn att delta i aktiviteter mot sin vilja. Barn som utsätts för detta tillhör ofta en extra utsatt grupp. FN:s barnrättskommitté nämner som exempel unga lagöverträdare, barn som bor på gatan, barn som tillhör minoriteter och ursprungsbefolkningar, samt ensamkommande barn. Förövaren är ofta någon med stor makt över barnet, exempelvis poliser eller personal på ungdomshem och andra institutioner.⁶

Psykiskt våld

Psykiskt våld är ett brett begrepp som kan innefatta psykisk misshandel, kränkningar och känslomässiga övergrepp eller emotionell vanvård. Exempelvis kan det handla om att barn får höra att de är värdelösa, oälskade eller oönskade. Det kan också innebära att någon skrämmer, terroriserar eller hotar barnet. Att barn exponeras för våld i hemmet är också en form av psykiskt våld, liksom att barn förvägras känslomässig respons. Olika former av verbala kränkningar och att förlöjliga eller förödmjuka ett barn är andra exempel. Även psykisk mobbning, utövad av vuxna eller andra barn, både online och offline, inkluderas i FN:s barnrättskommittés definition.⁷

---

¹ Artikel 19.1 i barnkonventionen

² Artikel 19.1 och Artikel 34 i barnkonventionen samt FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13

³ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 19

⁴ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 22 och 24

⁵ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 22 och 24

⁶ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 26

⁷ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 21

Vanvård eller försummelse

Vanvård kan innebära att omsorgen om barnet brister. Det är när fysiska och psykiska behov försummas, att barnet inte skyddas mot fara eller inte får tillgång till väsentlig samhällsservice, som vård eller utbildning, trots att den som ansvarar barnets omvårdnad har möjlighet att tillgodose detta. Fysisk vanvård kan också innebära att barnets grundläggande behov, som tillgång till mat, boende eller kläder, inte säkerställs. Psykisk vanvård kan ta sig delvis andra uttryck, som att barnets behov av emotionellt stöd, kärlek och uppmärksamhet negligeras.⁸

Sexuellt våld

Sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande innebär enligt FN:s barnrättskommitté situationer där någon förmår eller tvingar ett barn att delta i en olaglig eller psykiskt skadlig sexuell aktivitet.⁹ Det kan handla om samlag, men också om andra former av övergrepp och sexuella trakasserier. Förövaren kan vara en vuxen men också ett annat barn eller ungdom.

Till sexuellt våld räknas också att använda sig av barn för kommersiellt sexuellt utnyttjande, att framställa ljudinspelningar eller bilder av sexuella övergrepp på barn, sexuellt slaveri, sexuellt utnyttjande i samband med resor, människohandel och tvångsäktenskap.¹⁰

Barnrättskommittén understryker att många barn utsätts för sexuella handlingar som inte åtföljs av fysiskt tvång, men som ändå är psykiskt påträngande, exploaterande och traumatiska.¹¹

Hedersrelaterat våld och förtryck samt skadliga sedvänjor

Barn och unga, särskilt flickor, kan i många olika sammanhang utsättas för mycket sträng kontroll av sin familj eller släkt. Deras rörelsefrihet begränsas och i många fall övervakas de noga av medlemmar i familjen eller slakten. Detta påverkar givetvis deras vardag men också deras möjlighet att fritt fatta beslut om sina egna liv – exempelvis när det gäller relationer, utbildning eller giftermål. Syftet är att säkerställa att flickors och kvinnors beteende inte på något sätt kan anses skada familjens heder och anseende. Ofta anser familjen att deras agerande skyddar flickorna från våld och övergrepp från utomstående.

För att upprätthålla denna kontroll praktiseras inte sällan andra former av våld inom familjen. Det kan handla om psykiskt, fysiskt, sexuellt eller materiellt våld. Hedersrelaterat våld och förtryck är också nära sammankopplat med skadliga sedvänjor, då även dessa ofta praktiseras i syfte att kontrollera kvinnlig sexualitet. Exempel på detta är kroppslig bestraffning, kvinnlig könsstympning, oskuldkontroller samt tvångsäktenskap och barnäktenskap.¹²

Våld bland barn

Våld bland barn inkluderar fysiskt, psykiskt och sexuellt våld, många gånger genom mobbning, som utövas av barn, ofta i grupp, mot andra barn. Det skadar inte bara

---

⁸ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 20

⁹ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 25

¹⁰ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 25

¹¹ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 25

¹² FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p. 29

barnets fysiska och psykiska integritet och välbefinnande på kort sikt utan har ofta även en allvarlig inverkan på barnets utveckling, utbildning och sociala integration på medellång och lång sikt. Dessutom får det våld som utövas av ungdomsgäng allvarliga konsekvenser för barnen, vare sig de är offer eller deltagare.¹³

---

¹³ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, bl. a. p. 27 och 72.

Risikfaktorer och särskild utsatthet

I studier av våld mot barn både i Sverige och internationellt återkommer vissa risk- och bakgrundsfaktorer. Vilka riskfaktorer som lyfts fram i olika studier skiftar. Detsamma gäller de särskilt utsatta grupper som pekas ut.¹⁴ Även FN:s barnrättskommitté lyfter flera riskfaktorer som enskilda barn, eller grupper av barn, kan utsättas för.¹⁵

Barn i utsatta situationer utgör inte någon homogen grupp. Barn kan fara illa i alla kulturer, religioner eller sociala skikt i samhället, men vissa barn löper högre risk än andra att fara illa.¹⁶ Det handlar om förhållanden som ökar sannolikheten för att ett barn ska fara illa. En enskild riskfaktor har sällan någon avgörande betydelse för ett barn, men faran för en negativ utveckling ökar om ett barn utsätts för flera risker. När de finns på flera nivåer, det vill säga hos barnet självt, föräldrar och familj samt nätverk och samhälle, kan det ge kumulativa effekter, och barnet riskerar att utsättas för fler övergrepp över tid.¹⁷

Här följer en uppräknin, om än inte komplett, av några några riskfaktorer.

Risikfaktorer hos det individuella barnet

Barn föds med olika förutsättningar. Faktorer som kan hänföras till barnet självt kan vara kön, ålder, fysisk hälsa, beteende, utseende, inlärningsförmåga, social kompetens samt psykisk och fysisk utveckling. Beteendeproblem, kronisk sjukdom och fysiska och kognitiva funktionsnedsättningar kan öka ett barns risk att fara illa. Hos små barn kan så kallade regleringssvårigheter med sömn- och matsvårigheter, skrik, och ett så kallat "svårt temperament" vara riskfaktorer, eftersom detta kan medföra ökad stress för en skör förälder. Hos äldre barn är utagerande, missbruk eller självskadebeteende uppenbara riskfaktorer. Små barn löper högre risk att fara illa.¹⁸

Kön och könstillhörighet – en riskfaktor

Generellt sett rapporterar flickor mer våld från vuxna, även våld mot en förälder i familjen. De rapporterar även en högre utsatthet för sexuellt våld där jämnåriga ofta är våldsutövare.¹⁹ När det handlar om kön är det dock viktigt att samtidigt uppmärksamma att det kan finnas skillnader som inte bara handlar om rapporteringsgrad, utan också om i vilka relationer våldet utövas. I den senaste nationella undersökningen av våld mot barn rapporterade till exempel pojkar fysisk misshandel av andra vuxna än sina föräldrar i högre grad, medan flickor rapporterade fysiskt våld som utövats av en förälder i signifikant större utsträckning än pojkar.²⁰

Utsatthet kopplad till kön och könstillhörighet kan också handla om att på något sätt bryta med väletablerade föreställningar om kön. I en nationell undersökning av våld

¹⁴ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 17

¹⁵ FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, p.19 och 72 g) och f)

¹⁶ Socialstyrelsen, Barn som far illa eller riskerar att fara illa - En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar, s. 41

¹⁷ Socialstyrelsen, Barn som far illa eller riskerar att fara illa - En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar, s. 42

¹⁸ Socialstyrelsen, Barn som far illa eller riskerar att fara illa - En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar, s. 45. Se även FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, § 72 f).

¹⁹ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 17. Se även FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, §19.

²⁰ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 17 f.

mot barn var elever som inte identifierar sig som varken pojke eller flicka en utsatt grupp. Det ligger i linje med resultat i andra studier som pekat ut just transungdomar som särskilt utsatta för våld.²¹

Risikfaktorer hos föräldrar och familj

Barn utvecklas i relation till sin sociala omgivning och föräldrarna är centrala för barns utveckling. Föräldrarnas förmåga att tillgodose sitt barns behov har en avgörande betydelse när socialtjänsten utreder och bedömer om ett barn far illa eller riskerar att fara illa. Föräldrar har varierande förmåga att förstå och hjälpa sina barn under olika stadier av deras utveckling. Riskfaktorer som kan hänföras till föräldrarna är bland annat omognad, våldsbenägenhet, svår uppväxt, missbruk, kriminalitet, stress, psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning eller andra begränsningar i föräldrarnas kapacitet. Det är viktigt att komma ihåg att förekomsten av en eller flera riskfaktorer är inte liktydigt med att barn far illa.²²

Funktionsnedsättning

Studier i Sverige pekar på att det finns en överrisk för barn med funktionsnedsättningar att bli utsatta för misshandel i hemmet. I en nationell undersökning av våld mot barn hade nästan alla funktionsnedsättningar, kroniska sjukdomar eller hälsoproblem som undersöktes ett starkt samband med barnmisshandel. Barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (ADHD, autism, Aspergers, OCD) framträdde som en särskilt utsatt grupp.²³ Det är inte en enskild faktor, utan en kombination av faktorer, som gör att risken för att utsättas ökar. I en kunskapssammanställning,²⁴ av Stiftelsen allmänna barnhuset, nämns följande möjliga orsaker till en ökad risk: fördomar, negativa attityder, rädsla för det avvikande, brist på kunskap om funktionsnedsättning och om våld, barn som har svårt att värja sig ses som lätta byten, brist på information till barn, stress och utmattnings hos personal och föräldrar och bristande stöd från omgivning eller ledning.

Barn med svår långvarig, kronisk sjukdom eller fysisk och kognitiv funktionsnedsättning löper dubbelt så hög risk att bli slagna i hemmet jämfört med andra barn. I dessa familjer är det också vanligare med våld mellan de vuxna i familjen. Orsaker till våld mot barnen kan vara fysisk och psykisk utmattnings hos föräldrarna, eller att barnet och vårdtyngden inte motsvarar föräldrarnas förväntan och förmåga. Barn med funktionshinder är mer beroende av sina föräldrar och detta betyder att föräldraskapet ofta blir mycket krävande.²⁵

Annat våld i familjen

I en studie från 2011 framkom att risken för att barn utsätts för våld ökade tio gånger om det förekom våld mellan de vuxna i hemmet.²⁶ Barn som utsätts för fysiskt våld i hemmet är ofta samtidigt utsatt för andra typer av våld. I den senaste nationella kartläggningen²⁷ framkom att 17 procent av barnen varit utsatta för minst två olika

²¹ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 18. Se även FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, § 72 g)

²² Socialstyrelsen, Barn som far illa eller riskerar att fara illa - En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar, s. 47

²³ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 19 f.

²⁴ "Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar", Svedin, Jonsson och Landberg, 2016, s 44

²⁵ Socialstyrelsen, Barn som far illa eller riskerar att fara illa - En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar, s. 46

²⁶ "Kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling – en nationell kartläggning", 2011, Janson, Jernbro och Långberg, s. 120

²⁷ "Våld mot barn– en nationell kartläggning", 2016, Jernbro och Janson, s. 37

former av våld. Där framgår även att ju allvarigare och högre frekvens av våld desto högre är risken att barnet också utsätts för andra typer av våld.

Dålig ekonomi

I en svensk nationell studie från 2017 var alla former av misshandel starkt kopplad till dålig familjeekonomi. Elever i familjer med dålig ekonomi rapporterade både utsatthet för någon form av barnmisshandel i mycket större utsträckning och i högre grad allvarigare former av fysisk barnmisshandel. De var även utsatta för flera typer av barnmisshandel.²⁸

Födelseland

Vissa studier visar att exempelvis barn födda utanför Norden, har en förhöjd risk för att utsättas för våld.²⁹ Av en nationell kartläggning genomförd 2011 framgår att det är nio gånger vanligare att föräldrar i familjer med två utrikesfödda föräldrar kan tänka sig att ge barnet en örfil än i en familj med två svenskfödda föräldrar. Riskökningen i invandrarfamiljerna kan bero på dels en kulturell bakgrund där kroppslig bestraffning uppfattas som mer naturlig och dels på att föräldrar som själva blivit agade som barn är mer positivt inställda till att aga sina egna barn. Även andra faktorer som lägre utbildningsgrad, högre arbetslöshet och sämre boendemiljöer ökar risken för våld. Inställningen till aga speglar sig också i barnets uppfattning. Utlandsfödda barn har, precis som sina föräldrar, oftare en betydligt mer positiv inställning till kroppslig bestraffning än svenskfödda.³⁰

Missbruk och psykisk ohälsa hos föräldrar.³¹

Detta medför ofta brister i vuxnas omsorgsförmåga och en försummelse av barnets behov. Det kan yttra sig i känslomässig kyla, hård och/eller inkonsekvent uppfostran, bristande lyhörddhet samt orimliga förväntningar på barnets förmåga.³² Psykisk sjukdom eller om föräldern är traumatiserad av krig, konflikter eller annat våld ökar risken för att barn far illa. Situationen är ofta mycket svår och det finns behov av stöd från olika aktörer i samverkan.³³

Risikfaktorer i omgivningen

Med omgivning menas både det grannskap och samhälle där barnet lever, och de övergripande sociala och kulturella värderingar som präglar detta. Undersökningar som har jämfört olika länder pekar på att det finns en lång rad faktorer i omgivningen som ökar risken för att barn ska fara illa. Det kan till exempel röra sig om normer i samhället som innebär tolerans för aga. Det kan också handla om barnmisshandel, mobbning, våld, ojämlikhet mellan könen, ekonomisk och utbildningsmässig ojämlikhet samt diskriminering på grund av etnicitet eller sexuell orientering. Vidare har brist på bra bostäder, skola och hälsovård samt brist på myndighetskontroll då det gäller barnmisshandel och andra kränkningar av barn ett givet samband med ökad risk för utsatthet. Hög andel fattigdom och arbetslöshet, liksom hög tillgänglighet till alkohol

²⁸ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 21. Se även FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, § 72 f)

²⁹ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 18

³⁰ "Kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling" – en nationell kartläggning, 2011, Janson, Jernbro och Långberg, s. 124

³¹ Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 22 och "Barn som anhöriga: hur många är de?", 2013, Hjern, A. m.fl.

³² "Barn som anhöriga: hur många är de?", 2013, Hjern, A. m.fl.

³³ Socialstyrelsen, Barn som far illa eller riskerar att fara illa - En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar, s. 49. Se även Stockholms Stad, Barn och våld: Fördjupningsstudie Underlagsrapport, s. 22 och FN:s Barnrättskommitté: allmänna kommentar nr 13, § 72 f)

och droger är också negativt för barns situation. Sammantaget kan man benämna de faktorer i samhället som inte främjar barns välbefinnande och utveckling som samhällelig omsorgsbrist.³⁴

De viktigaste reformerna sedan 1970-talet

Vissa typer av våld mot barn, som sexuella övergrepp, har alltid varit tabubelagda. Andra former av våld har tidigare varit accepterade och har ibland till och med uppmuntrats. Fram till andra hälften av 1900-talet uppfattades äga, det vill säga tillrättavisning genom kroppslig bestraffning, som en effektiv och närmast nödvändig uppfostringsmetod. Vid 1960-talets mitt ansåg nästan alla svenska föräldrar att det var deras plikt att slå sina barn för att de skulle kunna växa upp till goda medborgare. I Sverige har denna uppfattning förändrats men det är viktigt att hålla i minnet att detta var den allmänt rådande uppfattningen då, och att det idag finns liknande synsätt i många andra delar av världen.

Sedan flera decennier tillbaka har flera viktiga förändringar för att stärka barnets rättigheter och motverka förekomsten av våld mot barn skett i Sverige, genom lagstiftning, upplysning, utbildning samt förändrade attityder och beteenden.

1979 införde Sverige, som första land i världen, ett förbud mot barnaga. Sverige har därmed spelat en central roll som föregångsland för att förebygga och bekämpa våld mot barn. Lagen har idag ett starkt stöd och är väl känd bland barn och vuxna.

Den sociala barnavården, barnomsorgen och barnhälsovården har byggts ut. Skolans uppdrag har också förändrats för att bättre möta barns behov av trygghet. Det har skapats förutsättningar för att kunna vara ensamstående förälder och samhällets insyn i barnens vardag har ökat för att tidig kunna upptäcka missförhållanden.

Här följer en beskrivning av de viktigaste reformerna från 1970-talet och fram till modern tid för att stärka barns rätt till en trygg uppväxt fri från våld.

Välfärdsreformer

Många av de tidiga reformerna genomfördes inom det ekonomiska området men också inom familjepolitiken. Ekonomisk utsatthet är en av flera faktorer som ofta pekas ut som en tydlig riskfaktor för förekomsten av våld mot barn i hemmet liksom destruktiva och ojämlika relationer. Genom en rad reformer på jämställdhetsområdet har Sverige skapat system som gör det möjligt, både ekonomiskt och praktiskt, att kunna lämna en relation och vara ensamstående förälder på ett helt annat sätt än vad som var möjligt för 50 år sedan.

Föräldraskap och förvärvsarbete

En av de första och viktigaste reformerna för att öka i synnerhet kvinnans möjlighet till ett självständigt liv var avskaffandet av sambeskattningen. Fram till 1971 beskattades makar gemensamt. Den av makarnas inkomst som var störst utgjorde grunden i

---

³⁴ Socialstyrelsen, Barn som far illa eller riskerar att fara illa - En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar, s. 50-51

beskattningsunderlaget och den mindre av inkomsterna lades ovanpå. I kombination med den trappstegsmodell som finns inbyggd i det svenska skattesystemet innebar det att om en av makarna, som tidigare inte haft inkomster, började arbeta blev marginaleffekten av skatten mycket stor. Fram till 1970-talet var det mycket vanligt att kvinnor dröjde med sitt inträde på arbetsmarknaden för att istället ta hand om barnen. När kvinnan sedan gav sig ut på arbetsmarknaden beskattades hennes inkomst med samma marginalsatt som mannens, ofta betydligt högre, inkomst. Nettoeffekten av den nya inkomsten blev låg, det lönade sig helt enkelt inte särskilt mycket för kvinnan att börja arbeta. I praktiken hade sambeskattningen därför en bromsande effekt på kvinnors etablering på arbetsmarknaden vilket i förlängningen minskade kvinnans möjligheter att lämna ett äktenskap där det till exempel förekom våld.

Föräldraledighet införs

Under 1970-talet och en bit in på 80-talet genomfördes också en rad reformer kring föräldraförsäkringen och rätten till föräldraledighet. Det fanns flera syften bakom reformerna där jämställdhet var det främsta. Föräldraförsäkringen innebar att kvinnor i mycket högre grad kunde behålla sin anknytning till arbetslivet under småbarnsåren. Två av de största förändringarna med reformen var dels att båda föräldrarna fick samma rätt till ersättning men också att ersättningsnivåerna höjdes markant. Kvinnor fick ökade möjligheter att förvärvsarbeta samtidigt som männen fick en möjlighet att ta större ansvar för barnen. Försäkringen blev individuell och baserades på inkomstbortfall. Det utgjorde ett incitament för båda föräldrarna att arbeta. Försäkringen ökade jämlikheten mellan barn med olika uppväxtmiljöer och mellan inkomstsvaga och inkomststarka grupper av barnfamiljer.³⁵ Genom större ekonomisk självständighet kunde kvinnor välja att lämna sitt äktenskap och leva självständigt.

Barnomsorgen byggs ut

Under 1970-, 80- och 90-talet expanderade också den offentliga barnomsorgen kraftigt. Det var ett led i samma reformvilja som sambeskattningen och föräldraförsäkringen, nämligen att möjliggöra för båda föräldrarna att kombinera föräldraskap med arbetsliv. Men det fanns också en vilja att skapa ett mer barnvänligt samhälle som ger barn möjlighet till en god och trygg uppväxt. Ur förarbetena till 1976 års utbyggnad av barnomsorg beskrevs intentionerna till lagförslagen bl. a. på följande vis. *"Samhällets barnomsorg ska ge barnen möjlighet till en god och trygg uppväxtmiljö. Den skall också ge kvinnor och män möjlighet att på lika villkor kunna förena förvärvsarbete och familjeliv. En omfattande utbyggnad av barnomsorgen är därför den viktigaste familjepolitiska frågan idag."*³⁶

Kring millennieskiftet infördes också en maxtaxa i förskoleverksamhet och skolomsorg, det vill säga ett tak för avgiften för barnomsorg som är lika för alla. Det huvudsakliga skälet för detta var att inget barn skulle tvingas avstå från förskoleverksamhet på grund av höga avgifter, den offentliga barnomsorgen ska vara till för alla oavsett familjens sociala eller ekonomiska situation.³⁷

Kostnadsfri barn- och mödravård har funnits i Sverige sedan 1930-talet även om den i början bara erbjöd den mest basala vården och endast till de yngsta barnen. Under mitten av 1900-talet byggdes verksamheten ut och erbjöd mer vård, bl. a. vaccinationer och hälsoundersökningar, till fler åldersgrupper och med en större geografisk

---

³⁵ Prop. 1973:47, s. 35 f.

³⁶ Prop. 1975/76:92 s 14

³⁷ Prop. 1999/2000:129 s 9

spridning. Under 1970-talet fick barnavårdscentralerna ytterligare uppgifter, bl. a. föräldrastöd.

Både den offentliga barnomsorgen och barn- och mödravårdscentraler har haft effekt på arbetet med att minska våld mot barn. Utbyggnaden av barnomsorgen har spelat en stor roll för barns tillgång till skydd, både i form av en frizon där utsatta barn kan vila från problematik i hemmet men också som en arena där vuxna, i form av utbildad personal, kommer barnet nära och har en möjlighet att upptäcka riskfyllda situationer.

En förändrad social barnavård

Under andra hälften av 1900-talet förändrades den sociala barnavården på flera sätt. Från att mest ha sört för olika typer av vård utanför hemmet, som exempelvis familjehemsplacering, till att allt mer arbeta förebyggande och utifrån frivillighet. Den förändrade synen på barnet går att se även i de socialrättsliga lagarna där begrepp som "vanartiga barn" har strukits och där barnets egna inställning tillmäts allt större betydelse. Arbetet fokuserades mindre kring familjens ekonomi och andra yttre faktorer utan mer på relationerna inom familjen och stödsatser för att barnen skulle kunna fortsätta att bo hemma. Under 1970-talet inrättades socialnämnder i kommunerna som fick ansvar för hela individ- och familjeomsorgen. Man ville komma bort från den gamla tidens kontrollerande och repressiva socialvård.

Den sociala barnavården har alltid varit viktig för att skydda barn från olika missförhållanden och misshandel. För att socialtjänsten ska kunna agera till skydd för ett barn behöver de få kännedom om att ett barn lever i en utsatt situation. En anmälningsplikt för läkare, sjuksköterskor och kommunala myndigheter har därför funnits ända sedan 1920-talet. På 80-talet stärktes anmälningsplikten genom att redan en misstanke om missförhållanden räckte för att plikten skulle gälla. Även allmänheten uppmanades att anmäla missförhållanden – dock omfattades detta inte av anmälningsplikt.

Tidig lagstiftning mot aga

Lagstiftningen mot aga föregicks av flera decenniers debatt kring barns rättigheter och rätten till en trygg uppväxt fri från våld och med goda förutsättningar. Vid krigsslutet 1945 sattes ett reformarbete igång för att förbättra barns villkor. Statens ansvar för barnens välfärd fördes upp på den politiska dagordningen. Förutom att motverka våld och kränkande behandling togs initiativ till allmänt barnbidrag, fria skolluncher, inrättandet av barn- och mödravårdscentraler samt skolhälsovård. Allt för att skapa rimliga uppväxtvillkor för barn i Sverige.

Organisationer, trossamfund, barnläkare och andra yrkesgrupper engagerade sig i debatten för barns rättigheter och mot våld. Våld mot barn i skolan förbjöds vilket visade sig bli ett mycket viktigt steg för att förändra normen hos gemene man. Den kända barnboks författarinnan Astrid Lindgren höll 1978 ett mycket stark tal "Never Violence" i samband med att hon fick ett pris i Tyskland för sina böcker och det talet, som sedermera gavs ut i bokform, användes flitigt i debatten kring ett agaförbud.

Ända sedan 1950-talet hade det funnits bestämmelser om att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran³⁸ men i och med lagen mot aga 1979 blev det tydligt att barn skulle skyddas från våld också i hemmet. Sverige var först i världen med att införa ett förbud mot barnaga även i hemmet i den nationella lagstiftningen.

---

³⁸ En svensk lag som behandlar rättsförhållandet mellan föräldrar och barn och som trädde i kraft 1 januari 1950

Beslutet var inte okontroversiellt. Majoriteten av det svenska folket emot ett agaförbud men riksdagen fattade trots detta beslut om att förbjuda våld mot barn.³⁹ Beslutet sträckte sig över partigränserna.

Syftet var inte att kriminalisera föräldrar, äga var redan tidigare straffbart som ett misshandelsbrott. Avsikten var istället att definiera ett gott föräldraskap, ge barn rätten till en trygg uppväxt samt att kraftfullt markera mot användningen av våld som uppfostringsmetod.

En upplysningskampanj drogs igång för att säkerställa att lagen fick genomslag vilket ledde till verklig förändring. Kampanjen spred kunskap om uppfostran av barn utan våld, bland annat genom information på mjölkpaket för att stimulera samtal vid frukostbordet. En broschyr skickades ut till alla hushåll med barn. Organisationer som Rädda Barnen och Barnets rätt i samhället (Bris) informerade och debatterade och barn- och mödravårdscentraler gav råd och stöd till föräldrar. 1965 var 53 procent av den svenska befolkningen positiv till kroppslig bestraffning av barn. 1981 hade den siffran sjunkit till 26 procent. 2018 var den blott 2 procent.⁴⁰ Agaförbudet är en lagändring som i grunden förändrade synen på barn i Sverige och som haft störst betydelse för Sveriges arbete för att minska våld mot barn. Det visade också att en lagändring kan leda till förändring av normer, attityder och beteenden.

Barnrättsarbetet växer fram

FN:s konvention om barnets rättigheter, även kallad barnkonventionen, antogs den 20 november 1989 av FN:s generalförsamling. Den svenska regeringen ratificerade konventionen 1990 utan några reservationer.

Samma år beslutade regeringen att utreda förutsättningarna för att inrätta en barnombudsman. Ungefär två år senare, den 1 juli 1993, inrättades den statliga myndigheten Barnombudsmannen som har en central roll för att genomföra barnkonventionen i Sverige. I förhållande till många andra statliga myndigheter har Barnombudsmannen en särskild ställning när det gäller att ta tillvara barnets rättigheter. Myndighetens roll och uppgifter är reglerade i lag⁴¹ och den ska företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån barnkonventionen⁴². Barnombudsmannen ska driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av barnkonventionen och *”särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med barnkonventionen”*⁴³. En annan uppgift är att systematiskt och återkommande följa upp och utvärdera tillämpningen av barnkonventionen i berörda verksamheter hos förvaltningsmyndigheter, kommuner och landsting. Det här är en viktig del av Sveriges arbete för att stärka barns rättigheter och för att skydda barn från våld.

Under 1990-talet antog Sverige den första nationella strategin för genomförandet av barnkonventionen.⁴⁴ Där fastslogs att barnkonventionen ska vara ett aktivt instrument och genomsyra allt beslutsfattande inom Regeringskansliet som berör barn, att barnkonsekvensanalyser ska göras vid statliga beslut som berör barn och att barnstatistiken ska utvecklas. Strategin innehåller också en rad konkreta åtgärder som exempelvis att barnkonventionen bör på olika sätt tas upp i utbildningar för de

³⁹ SOU 2001:18 Barn och misshandel s 22 f

⁴⁰ Den bästa och svåraste uppgiften i världen. Allmänna Barnhuset, Stockholm 2018

⁴¹ 1993:335 om Barnombudsman

⁴² 1 § lagen om Barnombudsman

⁴³ 2 § lagen om Barnombudsman

⁴⁴ Prop. 1997/98:182

yrkesgrupper som arbetar med barn, även i kommuner och landsting, och att inrätta system för att följa hur barnens bästa förverkligas i det kommunala arbetet.

Fler reformer på 1980- och 1990-talen

Misshandel i hemmet kan åtalas utan angivelse

1982 skedde en lagändring om att misshandel på enskild plats ska falla under allmänt åtal. Detta innebar att misshandel till exempel i hemmet nu kunde anmälas och utredas oavsett om den som har blivit utsatt vill anmäla brottet eller inte. Det innebär också att en åklagare kan fortsätta driva ett ärende även om målsägande har tagit tillbaka sin anmälan vilket är mycket vanligt i ärenden om misshandel mellan närstående. Lagändringen har inneburit ett stärkt skydd för brottsoffer, inte minst barn, på flera sätt. Dels genom att synen på, och ansvaret för, misshandel inom hemmets väggar förändrades. Från att tidigare ansetts vara en privat angelägenhet, sågs det nu som ett samhällsproblem som inte längre lämnades enbart till de berörda att hantera. Lagändringen bidrog till att synliggöra våld mot kvinnor och, i förlängningen, våld mot barn. Att synliggöra våldet är det första steget till att kunna vidta åtgärder för att reducera det. Den här ändringen bidrog sannolikt till en ökning av antal anmälningar och därmed också en minskning av mörkertalet. Statistiken visar att antalet anmälda fall av misshandel mot kvinnor ökade med 150 procent mellan 1982 och 2007.⁴⁵

Förbud mot könsstympning

Även om förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck sannolikt förekommit under en längre tid i Sverige var det först i samband med ett antal uppmärksammade mord i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet⁴⁶ som frågan på allvar blev en del av den politiska dagordningen. Precis som när det gäller allt arbete för att minska våld mot barn har kunskapen och medvetenheten om problemet med hedersrelaterat våld och förtryck ökat gradvis hos både politiker och allmänheten. Från och med år 2000 börjar satsningar att göras. Redan 1982 antogs dock lagen om förbud mot könsstympning. Genom förarbetena beskrev regeringen hederskulturen även om begrepp som hedersrelaterat våld och förtryck ännu inte användes.⁴⁷ Även om få har dömts för könsstympning anses förbudet haft stor effekt för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, inte minst genom följdlagstiftning och de tvångs- och utredningsåtgärder vissa myndigheter kan använda vid just misstanke om brott.

Barn med funktionsnedsättning

Barn med funktionsnedsättning har i flera studier lyfts fram som en särskilt utsatt grupp när det gäller förekomsten av våld.⁴⁸ Dels utsätts en högre andel av dessa barn för våld än barn som inte har en funktionsnedsättning. Dels kan de ha svårare att både värja sig mot våld och att "larma" om att de utsätts för våld, det gäller inte minst barn som har en intellektuell eller neuropsykiatrisk diagnos.

Synen på personer med funktionsnedsättningar har förändrats kraftig under de senaste hundra åren. Idag är det självklart att ett barn med funktionsnedsättning ska ha samma rätt till ett fullgott liv med goda levnadsvillkor samt goda förutsättningar att utvecklas på

⁴⁵ "Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007", Rapport från BRÅ, s. 120

⁴⁶ Sara Abed Ali - 1996, Pela Atroshi -1999, Fadime Sahindal - 2002 och Abbas Rezai -2005

⁴⁷ Prop. 1981/82:172 s.14 f

⁴⁸ Se bl. a. "Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar", Stiftelsen allmänna barnhuset, 2016, s.7

det sätt de själva vill och kan. Så har det emellertid inte alltid varit. I ett historiskt perspektiv har personer med funktionsnedsättningar allt för ofta varit utestängda från samhället. De offentliga insatserna har i huvudsak varit begränsade till institutioner och haft en påtaglig medicinsk prägel. Det skapades parallella system med institutioner för barn med funktionsnedsättning, i många fall med goda intentioner att kunna erbjuda säker vård. Men den allvarliga konsekvens blev att barnen utestängdes från samtliga arenor och möjligheter som andra barn hade tillgång till.⁴⁹ Det var först på 1960- och 70-talen som synen på personer med funktionsnedsättningar började likna den vi har idag. Integration och normalisering blev centrala begrepp och ett omfattande reformprogram för stödet till personer med funktionsnedsättningar genomfördes. Det skulle skapas förutsättningar för dessa personer att leva som andra medborgare i samhället.

I inledningen av det handikappolitiska handlingsprogrammet från 1982 löd ett av de övergripande målen att: *"Handikappade har samma rättigheter som andra att få del av välfärden och skall kunna leva ett fritt och oberoende liv som ger möjlighet till självförverkligande. Det är en hela folkets angeläget att alla kan vara med i gemenskapen."*⁵⁰ Handikapputredningen sa i sitt slutbetänkande 1991 att samhällsgemenskapen i sin helhet måste räkna med barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder. Begreppet *integrering* byttes mot *delaktighet*. Det betonades att grundläggande värderingar om allas lika värde inte får hotas, vilket i förlängningen kan utarma alla.⁵¹ Den politiska viljan var nu tydlig: personer med funktionshinder ska kunna leva sina liv fullt ut och med sådant stöd att goda levnadsvillkor kan upprätthållas.

LSS har haft stor betydelse

1994 infördes lagen om stöd och service till personer med funktionsnedsättning (LSS). LSS är utformad som en rättighetslag. Dvs de som uppfyller de grundläggande villkoren i lagen har också rätt till de insatser som återfinns i lagen. Vid prövningen ska inget annat än individens behov tillmätas betydelse, inte heller exempelvis ekonomiska förutsättningar. Syftet med lagen är att barn och ungdomar genom insatserna ska ges förutsättningar till en god fysisk och psykisk utveckling och i övrigt få sådana uppväxtvillkor som betraktas som goda för alla barn och ungdomar. Det vill säga kunna leva ett så normalt liv som möjligt. Strävan ska vara att människor med funktionshinder - precis som andra medborgare - ska ges möjligheter att få en god utbildning, ha ett arbete, ha en trygg och värdig bostad och kunna delta i olika kultur- och fritidsaktiviteter. Målet för handikappolitiken är att uppnå full delaktighet och jämlikhet.⁵²

En av insatserna som erbjuds genom LSS är möjligheten till personlig assistans. Detta är kanske det som betytt mest för personer med funktionsnedsättning. För många har det betytt att de kan leva självständiga liv, utbilda sig och ha ett arbete. Det innebär också att ett barn, som i vissa fall inte haft så mycket andra kontakter med vuxna än sina föräldrar, nu fick möjlighet att skapa relationer, dels med sina assistenter men också med andra personer utan att vårdnadshavarna var närvarande. Det har stärkt barnets möjlighet att larva till utomstående vid förekomst av våld.

Möjligheten för familjer att få avlastning är en annan viktig insats som möjliggörs av LSS. Ett barn med funktionsnedsättning innebär utmaningar för hela familjen. Kraven

⁴⁹ Se bl. a. SOU 2008:77 "Möjlighet att leva som andra", s 117 f

⁵⁰ SOU 1982:46, s.7

⁵¹ SOU 1991:46, s. 131

⁵² Prop. 1992/93:159 s.43

på föräldrarnas omsorgsförmåga är höga, täta kontakter med vård och rehabilitering och de större behoven av praktisk hjälp hos ett barn med funktionsnedsättning kan leda till både stress och utmattning hos föräldern. Många gånger påverkas också föräldrarnas sömn och möjlighet till rekreation avsevärt. Som tidigare nämnts⁵³ är stress, utmattning och sömnsvårigheter är tydliga riskfaktorer för förekomst av våld. Möjligheten att vid ett par tillfällen i månaden få avlastning beskriver många som ett viktigt stöd, LSS har på så vis utgjort en annan viktig funktion i skyddsnetet för barn.

Skolans arbete mot våld

De stora förändringarna som skett i svensk skola under de senaste 50 åren har haft stor betydelse för arbetet med att motverka våld mot barn. I Sverige förbjöds skolagan redan i folkskolestadgan 1958.⁵⁴ I stadgan stod det ”*Lärare skall verka för trivsel och arbetsglädje i skolan, söka vinna elevernas förtroende och respektera dem som självständiga människor. Han må ej utsätta elev för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling.*” Det finns idag en gemensam syn på att våld i uppfostrande syfte är både ineffektivt och en kränkning av elevernas grundläggande rättigheter. Under 1970-talet blev den enhetliga grundskolan början till omsorgsskolan. Problemen med bråk, skolk, vandalism och skoltrötthet skulle mötas med en socialt mer engagerad skola. Den vårdande skolan gjorde intåg steg för steg under 1970- och 80-talen.

1985 års skollag fastslog att skolans verksamhet ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att alla som verkar i skolan är skyldiga att aktivt motverka alla former av kränkande behandling som mobbning och rasistiska beteenden. Huvudmannen för verksamheten har även sedan en lång tid haft ansvar enligt arbetsmiljölagen, som säger att kränkande behandling inte får förekomma.⁵⁵ Den förändring som skett i skolpersonalens roller har inneburit att de fått en närmare relation till såväl elever som föräldrar och därigenom ökade möjligheter att både upptäcka missförhållanden och fungera som stöd och skydd för barnet.

Ett nationellt trygghetssystem för barn

I Sverige ligger ett stort ansvar för det nationella trygghetssystemet för barn hos regioner, kommuner och privata utförare. De uppgifter som dessa har tilldelats kan utföras i offentlig regi men också av privata aktörer. Vissa uppgifter, exempelvis myndighetsutövning, får dock inte läggas ut på privata verksamheter.

Barnmorskemottagningar/mödravårdscentraler

Gravida i Sverige erbjuds regelbundna besök hos en barnmorskemottagning. Syftet är att följa både hur den gravida och hur fostret mår och att förbereda inför förlossningen. Även blivande medförälder är välkommen att följa med på besöken hos barnmorskan, om den gravida vill det. Barnmorskemottagningen brukar anordna föräldraträffar och samtalsgrupper. I kontakten med gravida kan i vissa fall våld i nära relationer upptäckas och vissa barnmorskemottagningar ställer också generella frågor om våldsutsatthet till alla patienter.

Barnvårdscentraler (BVC)

På BVC får barn hälsoundersökningar och vaccinationer från det att de är nyfödda till dess de börjar i förskoleklass. Föräldrar får stöd och råd om barnets hälsa och

⁵³ Se kapitlet Riskfaktorer och särskild utsatthet, s. 6

⁵⁴ SOU 2001:72, s.18

⁵⁵ Prop. 2005/06:38 23 f.

utveckling. Besöken sker både i hemmet och på BVC-mottagningen. BVC kan tidigt upptäcka hälsoproblem, sjukdomar eller funktionsvariationer hos barn. Barnet och föräldrarna kan då få hjälp och stöd tidigt. Även våld mellan föräldrarna eller våld mot barnet kan upptäckas och vissa BVC arbetar strukturerat med att ställa frågor om våldsutsatthet.

Tandvård

Barnets första kontakt med tandvården sker ofta via BVC, innan barnet fyllt två år. Då görs en undersökning av barnets tänder och föräldrarna får tips om hur tänderna ska skötas på bästa sätt. Barnet erbjuds därefter löpande undersökningar. För barn och ungdomar med speciella behov finns specialistkliniker inom barntandvård. Inom tandvården kan våld mot barn upptäckas bland annat om tandskador uppkommit av våldet.

Barn- och ungdomspsykiatri (BUP)

BUP vänder sig till barn och unga upp till 18 år som behöver psykiatrisk vård. De flesta mottagningar är öppna mottagningar dit barn kan komma, med eller utan sina föräldrar, på förbokade besök. Det finns också akutmottagningar för den som behöver hjälp direkt. På större orter brukar BUP även ha en vårdavdelning där barn kan vara inlagda och få vård dygnet runt om så behövs. Den vanligaste behandlingen som ges är olika sorters samtal. När det behövs behandlas barn även med läkemedel. Barn som utsatts för våld kan få stöd på BUP, men våld kan också upptäckas där i samband med helt andra samtal och stödåtgärder. På vissa BUP-mottagningar ställs aktivt frågor om våldsutsatthet.

Förskola och skola

Alla barn som har föräldrar som arbetar eller studerar erbjuds förskola från och med ett års ålder. Verksamheten är då frivillig och det är föräldrarna som avgör i hur stor utsträckning den utnyttjas. Barn till arbetslösa eller föräldralediga erbjuds plats under minst tre timmar per dag eller 15 timmar per vecka. Från och med det år ett barn fyller sex år erbjuds en plats i förskoleklass, som är obligatorisk för alla barn.

Skolplikten i Sverige omfattar förskoleklass och den nioåriga grundskolan. Till grundskoleutbildning räknas även skolformerna grundsärskola, specialskola, sameskola, förberedande dansarutbildning samt olika skolformer utomlands. I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. De ska få stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt.

Gymnasieskolan är en frivillig utbildning för ungdomar som har gått ut grundskolan. Många gymnasieutbildningar är förberedande för högre studier, men det finns även yrkesutbildningar. En fullständig gymnasieexamen krävs för högskoleutbildning. För ungdomar som har slutat grundskolan eller grundsärskolan och inte har förutsättningar att klara gymnasieskolans kunskapskrav på grund av en intellektuell funktionsnedsättning finns gymnasiesärskolan.

Läroplanen för förskola, förskoleklass, grundskola och gymnasium fastställs av regeringen.

Elevhälsan

Skolans elevhälsa ska bidra till att barnet mår bra i skolan, utvecklas, lär sig och klarar av sitt skolarbete. Inom elevhälsan får barnet bland annat gå på hälsobesök och får vaccinationer. Elevhälsan har ett särskilt ansvar när det gäller att utreda vilka svårigheter som kan vara ett hinder för barnet att nå målen i skolan. Elevhälsan jobbar

med hela skolan, med mindre grupper och med enskilda elever. Den riktar sig till alla barn, från förskoleklass till gymnasiet.

Inom både förskolan, skolan och elevhälsan kan våldsutsatthet upptäckas på flera sätt. Till exempel genom att barn eller föräldrar berättar om våld men också genom att personal uppmärksammar märken på barnets kropp som kan tyda på våld.

Socialtjänsten

Socialtjänsten har ansvar för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver men ska även arbeta förebyggande och inventerande. Det handlar om att främja barns utveckling och ge riktade stödinsatser till barn och familjer som behöver det. När vårdnadshavare inte kan ta sitt ansvar fullt ut ska socialtjänsten ombesörja att barn får det stöd och den hjälp som de behöver.

Anställda på vissa myndigheter och verksamheter har en skyldighet att anmäla till socialtjänsten om det finns oro för att ett barn för illa. Även privatpersoner har möjlighet, men ingen skyldighet, att göra en sådan orosanmälan. En vårdnadshavare eller ett barn över 15 år kan också själva vända sig till socialtjänsten och ansöka om stöd.

När en orosanmälan kommer in ska socialtjänsten ta ställning till om informationen är av sådan art att en utredning behöver inledas. Om det i anmälan finns uppgifter om våld mot barnet eller att barnet bevittnat våld av eller mot en närstående ska en sådan utredning alltid inledas.

Det stöd socialtjänsten ger ska i första hand ges i samarbete med individen och bygga på frivillighet. Grunden är att vårdnadshavare och barn över 15 år måste samtycka för att en stödinsats ska kunna ges. Om det finns en påtaglig risk att barnets hälsa och utveckling skadas och vård inte kan genomföras i samförstånd med vårdnadshavaren eller med barn över 15 år kan dock ett omhändertagande bli aktuellt. Barnet placeras då i ett boende utanför hemmet.

Polisen

När det finns misstankar om att barn utsatts för brott utreds detta av särskilt utbildade poliser. Förundersökningen ska göras så snabbt som möjligt och vara klar senast inom tre månader. Det är åklagaren som leder förundersökningen och som beslutar om den ska leda till åtal. På flera ställen i landet finns särskilda Barnahus, där läkare, polis, socialtjänst med flera är samlade under ett tak för att barn som är berörda av brott inte ska behöva åka mellan olika ställen. Till Barnahus kommer barn och unga under 18 år som misstänks ha blivit utsatta för misshandel eller sexuella övergrepp.

I vissa fall kan det också vara polisen som upptäcker barnets våldsutsatthet, till exempel vid en polisutryckning efter en anmälan från en granne eller annan person som misstänker att det pågår en akut våldssituation i barnets bostad.

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen ansvarar för föreskrifter, kunskapsstöd och statistik samt gör uppföljningar och utvärderingar. Socialstyrelsen har bland annat tagit fram föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer och ett utbildningsmaterial om våld i nära relationer och hedersrelaterat våld. Myndigheten utfärdar också legitimationer, delar ut statsbidrag och samordnar hälso- och sjukvårdens insatser vid allvarliga händelser.

Länsstyrelserna

Länsstyrelsen ska verka för att nationella mål får genomslag i länet samtidigt som hänsyn ska tas till regionala förhållanden och förutsättningar. Den har även ett

samordnande ansvar för olika samhällsintressen och statliga myndigheters insatser. Regeringen har gett länsstyrelserna i uppdrag bland annat att 2017–2026 inom sina respektive län stödja genomförande och uppföljning av regeringens nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Länsstyrelsen i Dalarnas län har sedan 2019 haft i uppdrag att samordna och utveckla länsstyrelsernas tillämpning av barnets rättigheter samt att stödja arbetet med att säkerställa den praktiska tillämpningen av barnets rättigheter i kommuner och landsting.

Myndigheter granskar verksamheten

Inspektionen för vård och omsorg (IVO)

IVO ansvarar för tillsyn över hälso- och sjukvård, hälso- och sjukvårdspersonal, socialtjänst och verksamhet enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). 2020 granskade IVO till exempel 13 kommuners arbete med våldsutsatta samt sju regioners arbete med barn som bevittnat eller blivit utsatta för våld i nära relation. Myndigheten ansvarar också för viss tillståndsprövning.

Justitieombudsmannen (JO)

JO är en del av riksdagens kontrollmakt och har till uppgift att på riksdagens vägnar utöva tillsyn över tillämpningen i offentlig verksamhet av lagar och andra författningar. Tillsynen omfattar såväl domstolar och andra myndigheter som anställda befattningshavare.

Skolinspektionen

Skolinspektionen ska genom inspektion och tillståndsprövning se till att skolhuvudmän sköter sina verksamheter enligt lagar och förordningar. Det är huvudmannen för skolan som ansvarar för skolans resultat och kvalitet. Skolinspektionen ställer krav på att skolhuvudmännen följer skollagens krav och att de utvecklar sina verksamheter och genomför förbättringar.

Barn- och elevombudet (BEO)

BEO:s uppgift är att ta tillvara barns och elevers rättigheter i skolan genom att se till att förskolor och skolor följer den del av skollagen som handlar om kränkande behandling. BEO ska till exempel informera om skollagens krav på nolltolerans mot kränkningar i skolan och ge skolorna råd om hur lagen ska användas. BEO ska också företräda barn eller elever objektivt i domstol. Det sker när BEO:s utredning visar att ett barn eller elev utsatts för kränkande behandling och det finns förutsättningar att kräva skadestånd från den som driver skolan.

Arbetet stärks och utökas

Våld mot barn är ett allvarligt samhällsproblem som berör många verksamheter. För att åtgärderna mot detta ska vara effektiva och träffsäkra behöver de anpassas för den verksamhet och det sammanhang de ska användas i. I det här kapitlet lyfter vi några exempel på olika typer av åtgärder Sverige har gjort för att motverka våld mot barn. Det är inte en heltäckande beskrivning av alla insatser men det ger en bild av den systematik och det helhetsperspektiv som genomsyrat det svenska arbetet.

Åtgärder för att motverka våld i nära relationer hålls samman genom regeringens nationella handlingsplaner och nationella strategi. Dessa handlingsplaner har under de senaste två decennierna varit viktiga för arbete i Sverige för att motverka våld mot barn. Riksdagen har även stiftat lagar som varit viktiga för utvecklingen, flera nya myndigheter har tillkommit och ett systematiskt utvecklingsarbete har skett, inte minst genom ett stort antal regeringsuppdrag och budgetsatsningar inom området.

Nationella handlingsplaner och strategier

Här beskrivs några nationella handlingsplaner samt den nationella strategin för att motverka mäns våld mot kvinnor. Dessa har haft stor betydelse för att motverka våld mot barn. Sist redogörs kort för direktiven till en utredning med uppdrag att lämna förslag på en nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.

Handlingsplan mot våld

2007 antog regeringen en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer med bl a förebyggande åtgärder som riktar sig mot både potentiella och konstaterade förövare.

Hedersrelaterat våld och förtryck skiljer sig från övriga våldsformer genom dess kollektiva karaktär, både offer och förövare kan finnas bland båda könen. Alla offer ska ha tillgång till likvärdigt skydd, stöd och hjälp utifrån sin utsatthet.

Insatserna för att bekämpa mäns våld mot kvinnor måste göras utifrån ett rättsligt, socialt, ekonomiskt och hälsoperspektiv, samt ur ett jämställdhetsperspektiv och utifrån de utsattas behov. I de fall barn är offer för brott eller på annat sätt berörs av våldet måste särskild hänsyn tas till deras behov och rättigheter.

Ur planen:

- Staten och kommunerna ansvarar för att tillgodose de våldsutsattas behov av stöd och skydd.
- Frivilligorganisationernas verksamhet är ett ovärderligt komplement till de offentliga verksamheterna. Ett ökat samarbete mellan de olika aktörerna är nödvändigt för att arbetet mot denna typ av våld ska bli kraftfullt och effektivt.
- Socialstyrelsen får i uppdrag att utöva tillsyn, kartlägga och utveckla metoder.
- Ungdomsstyrelsen (nu Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor), Rikspolisstyrelsen och Allmänna arvsfonden får särskilda uppdrag. Uppsala universitet får medel för att Nationellt kunskapscentrum för frågor om mäns våld mot kvinnor ska utveckla kunskapsområdet hedersrelaterat våld.

Sexuell exploatering av barn

En handlingsplan mot kommersiell sexuell exploatering av barn tillkom 1998 och den uppdaterades 2001 och 2007. I regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål⁵⁶ från 2008 ingår insatser riktade mot barn utifrån pojkar och flickors särskilda behov och villkor. I skrivelsen "Åtgärder för att stärka barnets rättigheter i Sverige"⁵⁷ från 2014 ingick regeringens handlingsplan mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. 2014–2018 beslöts om ytterligare två handlingsplaner med åtgärder för att höja kunskapsnivån, öka stödet och skyddet samt uppföljningen i syfte att skydda barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. Detta har varit styrande för det svenska arbetet mot sexuell exploatering av barn.

Motverka tvångsgifte⁵⁸

2010 kom regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Den hade tydligt fokus på att fördjupa samt sprida kunskap om hedersrelaterat våld.

Den svenska rättsordningen godtar inte att äktenskap ingås mot någon persons vilja. Ändå finns det unga människor i Sverige som blir gifta mot sin vilja. De kan bli utsatta för allt från subtila påtryckningar till uttalade hot och fysiskt våld. Handlingsplanen innehåller åtgärder för att frågan ska uppmärksammas och integreras i myndigheternas arbete för att bekämpa mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.

NCK, Ungdomsstyrelsen (nu Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor), Skatteverket, Migrationsverket och Socialstyrelsen fick särskilda uppdrag. Ett flertal utredningar tillsattes bl. a. för att utreda hur skolan arbetar med frågan om hedersrelaterat våld och förtryck.

Mäns våld mot kvinnor⁵⁹

2016 antog regeringen en tioårig nationell strategi för att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. I den ingick även åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Strategin började gälla 2017.

I den konstateras att trots att både ideell och offentlig verksamhet länge bedrivit åtgärder mot mäns våld mot kvinnor är våldet ännu omfattande och kostsamt, framför allt för den enskilda kvinnan och flickan, men också för samhället. Det behövs ett proaktivt förhållningssätt för att främja utvecklingen av effektiva åtgärder. Inte minst behövs det ett bredare och mer konstruktivt engagemang av män och pojkar samt en uppgörelse med normer som rättfärdigar våld och begränsningar av kvinnors och flickors handlingsutrymme och livsval.

Strategin består av politiska målsättningar, en organisation för genomförande och ett system för uppföljning. Målet är skarpare och mer träffsäkra åtgärder vad gäller skydd och brottsbekämpning.

---

⁵⁶ Skr. 2007/08:167

⁵⁷ Skr. 2013/14:91

⁵⁸ Skr. 2009/10:229

⁵⁹ Skr. 2016/17:10

Trygghet och studiero⁶⁰

Flera studier och rapporter som presenterats under de senare åren, bl. a. från BRÅ och Skolinspektionen, visar att skolan är en av de vanligaste arenorna för barns utsatthet för olika former av våld. Regeringen presenterade under våren 2021 en nationell plan för trygghet och studiero. Den utgår från tydligare styrning, ökad systematik, en förstärkning av det förebyggande arbetet, och att en ökad beredskap att agera i svåra situationer behöver utvecklas. Planen föreslår både förändringar i skollagen och ett utvecklingsarbete på skol- och huvudmannanivå. Syftet är att ange riktningen för ett långsiktigt och systematiskt arbete för ökad trygghet i utbildningen och studiero i undervisningen.

Förebygga och bekämpa våld mot barn⁶¹

FN:s barnkonvention ställer långtgående krav på konventionsstaterna att skydda barn mot alla former av våld och övergrepp. Sverige är och ska vara ett föregångsland i arbetet för att förebygga och bekämpa våld mot barn. Även om mycket har gjorts för att säkerställa barnets rätt till skydd mot alla former av våld och övergrepp utsätts fortfarande många barn och mörkertalet är sannolikt stort. Därför har en särskild utredare fått i uppdrag lämna ett förslag till en samlad nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Strategin ska ge ett helhetsperspektiv och en sammanhållen inriktning för arbetet under en tioårsperiod. Utredningen ska redovisas i maj 2022.

Arbete på bred front

Utmärkande för Sveriges arbete för att minska våld mot barn är att arbetet genomförts strukturerat och på bred front där olika åtgärder samverkar. Orsakerna till att barn utsätts för våld är olika, och våldet sker på skilda arenor. Riskfaktorer kan vara annat våld i hemmet, stress eller psykisk sjukdom hos förälder, missbruk m. m. En funktionsnedsättning, sexuell läggning och kulturell bakgrund kan vara andra riskfaktorer.⁶² Därför måste arbetet genomföras utifrån flera perspektiv samtidigt.

Sveriges åtgärder mot våld mot barn kan delas in i fyra kategorier:

1. Kunskapsinhämtande insatser: statliga utredningar, forskningsstöd och kartläggningsuppdrag till olika myndigheter för att bygga kunskaper om hur våld mot barn ter sig och få en bild av problematiken.
2. Insatser för fortlöpande kartläggning och uppföljning: för att hålla nulägesbilden uppdaterad då samhället ständigt utvecklas och för att identifiera adekvata åtgärder som kan sättas in i rätt tid.
3. Metoder för upptäckt av våld samt utvecklande och implementering av metoder: uppdrag för att utbilda vissa yrkesgrupper och utveckla metoder som exempelvis frågeformulär och rutiner kring samtal med barn och föräldrar.
4. Åtgärder eller insatser för att stävja/motverka förekomsten av våld mot barn: insatser som konkret avser att motverka våldet, som förbudslagstiftning, metoder för föräldrastöd, riktade åtgärdsprogram för särskilda verksamheter eller utformning av sociala insatser.

---

⁶⁰ Ds 2021:13

⁶¹ Dir. 2021:29

⁶² Se kapitel Riskfaktorer och särskild utsatthet

Här följer en redogörelse för vad Sverige gjort för att minska förekomsten av våld mot barn utifrån dessa kategorier.

1. Kunskapsinhämtning

För att utveckla metoder för att kartlägga ett problemområde och för att motverka dess uttryck behöver man först bedriva ett grundligt forskning- och utredningsarbete. En rad statliga utredningar har haft i uppdrag att samla in kunskap om hur våld mot barn kan se ut. Genom riktade medel, regeringsuppdrag och statliga bidrag har forskningsfältet byggts ut. Det kunskapsinhämtande arbetet kring våld mot barn har pågått länge, och pågår fortfarande. Kunskapsläget behöver uppdateras löpande. Demografiförändringar och ungdomars ökande närvaro på internet och sociala media är exempel på förändringsfaktorer som utmanar tidigare sanningar om hur våldet ser ut. Vi listar här några viktiga insatser för att öka kunskapen om hur våldet ser ut.

Statliga utredningar

En parlamentarisk kommitté presenterade 1998 ett stort antal förslag på åtgärder för att stärka Sveriges arbete mot barnmisshandel i rapporten "Barnmisshandel- Att förebygga och åtgärda". Många av dem blev verklighet genom regeringens proposition "Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m. m."⁶³ Bl. a. ändrades regelverk för socialtjänstens arbete, regeringsuppdrag till olika myndigheter avseende metoder för förebyggande arbete, kartläggning, metoder för upptäckande av våld, samverkansuppdrag m. m. Utredningen har varit en viktig utgångspunkt för det svenska arbetet att motverka våld mot barn under senare år.

En utredning 2005 granskade hur bekämpningen av barnpornografi skulle kunna bli mer effektiv samt hur utsatta barns ställning skulle kunna stärkas. En av de förslag som kom från utredningen var att ett barn som avbildats i pornografisk bild i normalfallet bör anses som målsägande vid barnpornografibrott. Det hade inte varit självklart tidigare eftersom barnpornografibrott inte klassades som sexualbrott utan som brott mot allmän ordning. Som målsägare skulle barnet också kunna få tillgång till målsägarbiträde och möjlighet att rikta skadeståndsanspråk. Barnpornografiutredningen har utgjort ett viktigt underlag i det fortsatta arbetet med att skydda barn från sexuellt våld.⁶⁴

Betänkandet "Stärkt skydd mot tvångsåktenskap och barnåktenskap" från 2012⁶⁵ har utgjort en mycket viktig del av Sveriges arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck, inte minst genom att den breddade och fördjupade kunskapsfältet. Betänkandet lade också grunden till flera lagändringar på området som t. ex. förbud mot tvångsgifte.

2012 kom ett förslag om ett effektivare arbete då det gäller våld i nära relationer. Förslagen i "Våld i nära relationer – en folkhälsofråga"⁶⁶ handlade om ett utökad samverkan mellan aktörer, förändrade arbetssätt inom socialtjänsten och ett större fokus på behandlingsinsatser. Flera av förslagen återfinns nu i den nationella strategin för att förebygga mäns våld mot kvinnor.

Andra viktiga utredningar att nämna är den om skolans ansvar för kränkningar av elever⁶⁷, den om ett stärkt föräldraskapsstöd⁶⁸ samt slutrapporten från den nationella

---

⁶³ 2002/03:53

⁶⁴ SOU 2007:54

⁶⁵ SOU 2012:35

⁶⁶ SOU 2014:49

⁶⁷ SOU 2004:50

⁶⁸ SOU 2008:131

samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården: "Barnets och ungdomens reform – Förslag för en hållbar framtid".

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK)

2006 inrättades Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset, på uppdrag av regeringen för att höja den nationella kunskapen om mäns våld mot kvinnor⁶⁹. Idag omfattar kunskapscentrumet också frågor om hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. NCK är uppdelat i en universitetsdel inriktad på forskning, utbildning och information samt en klinisk del med praktiskt inriktad verksamhet. NCK får ofta specifika utredningsuppdrag som kan handla om allt från utvecklande av metodstöd till kartläggning av ett område men också mer direkt stödjande uppdrag som exempelvis uppstart och drift av en nationell stödtelefon för våldsutsatta.⁷⁰

Kompetensteam mot hedersrelaterat våld och förtryck

Sedan 2003 beviljar regeringen länsstyrelserna medel för att arbeta förebyggande mot hedersrelaterat våld. De kartlägger hur vanligt förekommande hedersrelaterat våld är i det egna länet, ger stöd och insatser till flickor och pojkar utsatta för hedersrelaterat våld, även ur HBT-perspektiv. Länsstyrelsen Östergötland har sedan 2005 fått projektstöd för insatser på nationell eller länsövergripande nivå mot hedersrelaterat våld och förtryck. Bl. a. har en vägledning för att upptäcka och motverka hedersrelaterat våld och förtryck tagits fram⁷¹, en webbsida för stöd och råd har etablerats⁷² och flera metodstöd utvecklats⁷³. 2014 inledde Länsstyrelsen Östergötland ett arbete med ett nationellt kompetensteam som ska samordna och stödja arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor. Teamet ska bistå berörda myndigheter och organisationer med kunskap och kompetens på området. Det driver bl. a. en stödtelefon dit professionella kan vända sig för att få stöd i sitt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck.⁷⁴

Standardiserade bedömningsmetoder

Socialstyrelsen har ett regeringsuppdrag sedan 2017 att kartlägga förekomsten och behovet av standardiserade bedömningsmetoder i arbetet med våldsutsatta vuxna och barn, barn som bevittnat våld samt våldsutövare inom delar av hälso- och sjukvården. Efterfrågan på standardiserade bedömningsmetoder var stor. Rutiner för att fråga om barns utsatthet finns i nästan hälften (45 procent) av de verksamheter som ställer sådana frågor rutinmässigt men inte ens i var tionde (8 procent) av de övriga verksamheterna. Störst behov av standardiserade bedömningskriterier har de verksamheter som ställer rutinmässiga frågor om våld till barn.

Kunskapsöversikt om våld mot barn med funktionsnedsättning

Stiftelsen allmänna barnhuset fick statliga medel 2016 för att genomföra en systematisk kunskapssammanställning om utsattheten för våld och kränkningar hos flickor och pojkar med funktionsnedsättning. Kunskapsöversikten skulle bl. a. beskriva

⁶⁹ Förordning (2006:1072) om nationellt kunskapscentrum för frågor om mäns våld mot kvinnor

⁷⁰ NCK:s publikationer - Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) - Uppsala universitet (uu.se)

⁷¹ "Våga göra skillnad", Länsstyrelsen Östergötland, 2010, Dnr 801-3293-2010

⁷² www.hedersfortryck.se

⁷³ För mer info se Nationella kompetensteamet - Hedersförtryck (hedersfortryck.se)

⁷⁴ Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar, Svedin, Jonsson och Landberg, Stiftelsen allmänna barnhuset, 2016

omfattningen av våldet, hur det upptäcks och bemötandet från rättsväsendet och andra myndigheter. De skulle också kartlägga tillgången till stöd och rehabilitering för barn som utsatts för våld, vilket informationsmaterial om våld anpassat för barn med funktionsnedsättning som finns samt vilken kompetens om våld och våldsutsatthet som finns hos personal som möter barn med funktionsnedsättning. Studien visade att barn med en kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning löper större risk än andra barn att utsättas för våld, det gäller i stort sett alla former av våld. Det finns stora brister då det gäller olika personalkategoriernas kunskap om våld mot barn i alla dess former, om barn med funktionsnedsättningar och inte minst kunskapen om den högre risk de löper att utsättas för våld. Det finns också brister i omfattningen av och inriktningen på forskning om våld mot barn med funktionsnedsättning.⁷⁵

Brottsförebyggande rådet

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har löpande haft regeringsuppdrag för att ta fram statistik om våld mot barn. 2011 redovisade BRÅ ett uppdrag där myndigheten kartlagt barnmisshandel.⁷⁶ Rapporten visar att antalet polisanmälningar gjorda av personal på förskola och skola hade tiodubblats från tidigare kartläggningar medan antalet anmälningar från vården är få. Det fanns en överrepresentation av polisanmälningar om barnmisshandel i familjer med skilda eller separerade föräldrar, och med svåra socioekonomiska förutsättningar. En annan kartläggning som BRÅ gjorde tillsammans med dåvarande Handikappombudsmannen och Handisam 2006, om våld mot personer med funktionshinder⁷⁷ visade att barn med funktionsnedsättning löper en större risk än barn utan funktionsnedsättning att bli utsatta för mobbning och omsorgssvikt. Myndigheten ska minst var tredje år genomföra en skolundersökning om brott.⁷⁸ Den senaste undersökningen, 2019⁷⁹, visade att andelen som utsatts för lindrig misshandel i skolmiljö ökat med ca 10 procent sedan 2015⁸⁰, att skolan är den vanligaste platsen för pojkar att utsättas för fysiska sexuella kränkningar (för flickor är andra platser vanligare)⁸¹ samt att mellan 31-36 procent av barnen har varit utsatt för mobbning⁸².

2. Kartläggning av frågor

2015 fick Socialstyrelsen ett regeringsuppdrag att kartlägga förekomsten av rutinmässiga frågor i socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Det gällde frågor om dels våldsutsatthet och dels om våldsutövande. Syftet med frågorna skulle vara att tidigt upptäcka och erbjuda stöd till kvinnor och barn som utsatts eller riskerar att utsättas för våld samt barn som bevittnat våld, och för att tidigt upptäcka män som utövat eller riskerar att utöva våld.⁸³ Kartläggningen⁸⁴ visade att det är vanligare att frågor om våld mot barn ställs på indikation än rutinmässigt. Undantagen är barnpsykiatri och ungdomsmottagningar där majoriteten rutinmässigt frågar om våldsutsatthet. Verksamheter inom socialtjänsten som arbetar med särskilt utsatta grupper, som äldreomsorgen och LSS-verksamheter, ställer frågor om våld i minst utsträckning. Även inom de verksamheter där frågor om våld ställs, används sällan

⁷⁵ Den polisanmälda barnmisshandeln - Utvecklingen fram till 2009, 2011:16, BRÅ

⁷⁶ Våld mot personer med funktionsnedsättning, 2007:26, BRÅ

⁷⁷ Våld mot personer med funktionsnedsättning, 2007:26, BRÅ

⁷⁸ 2 § p.3 Förordning (2016:1201) med instruktion för Brottsförebyggande rådet

⁷⁹ Skolundersökningen om brott 2019 - Om utsatthet och delaktighet i brott, Rapport 2020:11, BRÅ

⁸⁰ Skolundersökningen om brott 2019 - Om utsatthet och delaktighet i brott, Rapport 2020:11, BRÅ, s 30

⁸¹ Skolundersökningen om brott 2019 - Om utsatthet och delaktighet i brott, Rapport 2020:11, BRÅ, s. 37

⁸² Skolundersökningen om brott 2019 - Om utsatthet och delaktighet i brott, Rapport 2020:11, BRÅ, s 49

⁸³ Regeringsbeslut, S2015/06821/JÅM

⁸⁴ Frågor om våld – En kartläggning av hur socialtjänsten och hälso- och sjukvården frågar om våldsutsatthet och våldsutövande samt användning av bedömningsmetoder, Socialstyrelsen, 2018

standardiserade metoder. Efterfrågan på sådana metoder är högst i verksamheter som rutinmässigt ställer frågor om våldsutsatthet. Det här är ett exempel på ett utredningsuppdrag som gett upphov till fler regeringsuppdrag och åtgärder.

Löpande kunskapsinhämtning – skolan

Skolinspektionen⁸⁵ ska granska huvudmän och verksamheter, verka för att alla barn och elever får tillgång till en likvärdig utbildning och annan verksamhet av god kvalitet i en trygg miljö. Skolinspektionen har släppt en rad rapporter under de senaste åren som belyser barns utsatthet för hot, våld och kränkningar i skolan. Bl. a. genomfördes en kvalitetsgranskning av skolornas arbete mot trakasserier och kränkande behandling 2010. Då upptäcktes stora brister i skolans rutiner för kartläggning av kränkande behandling samt åtgärder vid upptäckt av sådan behandling. 2020 släppte Skolinspektionen en granskning av skolors arbete med trygghet och studiero som bl. a. tar upp vissa framgångsfaktorer i skolans arbete mot kränkningar.⁸⁶

Kartläggningar av barns och ungas utsatthet för sexuella övergrepp

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har genom åren, med stöd av regeringsmedel, genomfört nationella studier om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering. Den fjärde rapporten, som bygger på enkätstudier med gymnasieungdomar i Sverige, släpptes 2021 och visar att antalet unga som utsatts för någon form av övergrepp ökat markant sedan den förra rapporten gavs ut 2014.⁸⁷ I den senaste undersökningen uppgav var fjärde elev att de utsatts för övergrepp. Framförallt hade utsattheten för flickorna ökat: 36 procent av flickorna hade utsatts för något övergrepp under uppväxten, jämfört med 12 procent av pojkarna. Det är viktigt att fortsätta att undersöka förekomsten av och formerna för barns utsatthet för sexuella övergrepp eftersom samhällsutvecklingen på området går fort.

Prostitution och människohandel

Hösten 2019 fick Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag att stärka arbetet mot att barn, unga och vuxna, utnyttjas i prostitution och människohandel samt att kartlägga omfattningen av detta i Sverige.⁸⁸ Kartläggningen visade att omfattningen av prostitution och människohandel hade ökat samt att redan utsatta grupper har blivit än mer utsatta.⁸⁹ Utsattheten för barn och unga hade förvärrats som en följd av coronapandemin, men den främsta orsaken var den teknologiska utvecklingen. Förövare utnyttjar möjligheten att komma i kontakt med utsatta barn och unga via exempelvis dejtingappar, sociala medier och spel för barn.

---

⁸⁵ Förordning (2011:556) med instruktion för Statens skolinspektion

⁸⁶ Tematisk analys nr 1, Skolors arbete med trygghet och studier – En tematisk analys utifrån beslut fattade inom regelbunden kvalitetsgranskning 2018-2019 (2020), Skolinspektionen, s 14 ff

⁸⁷ Svedin, Landberg och Jonsson, *Unga, sex och internet efter #metoo - om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021*

⁸⁸ Jämställdhetsmyndigheten, *Prostitution och människohandel: Slutredovisning av uppdrag att stärka arbetet mot att barn och unga respektive vuxna utnyttjas i prostitution och människohandel, samt kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel*. Rapport 2021:23

⁸⁹ Jämställdhetsmyndigheten, *Prostitution och människohandel: Slutredovisning av uppdrag att stärka arbetet mot att barn och unga respektive vuxna utnyttjas i prostitution och människohandel, samt kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel*. Rapport 2021:23

3. Metoder för att upptäcka våldsutsatthet

För att kunna erbjuda stöd och hjälp till barn som riskerar att utsättas för våld eller är utsatta behöver samhällets olika aktörer få kännedom om barnets situation. Studier har visat att det är sällan som den våldsutsatta självmant berättar om sin situation. Samhället behöver därför utveckla ett system som i så hög utsträckning som möjligt underlättar upptäckt av våld, eller risk för våld. Här beskriver vi några av Sveriges insatser på området.

Metoder för att upptäcka våld

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) fick genom regeringens nationella handlingsplan 2007⁹⁰ ett regeringsuppdrag att ta fram metoder för att upptäcka förekomst av våld. Resultatet av uppdraget finns sammanställt på en särskild hemsida riktad till yrkesverksamma⁹¹ där bl. a. ökad kunskap om våldets uttryck samt metoder för att ställa frågor om våld inom vården utgör viktiga delar.

Socialstyrelsens föreskrifter, råd och vägledning

2012 fick Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram en nationell vägledning för personal inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten för att förstärka möjligheterna att upptäcka våldsutsatthet. Det var ett led i regeringens arbete för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck, våld i samkönade relationer och barns våldsutsatthet.⁹²

Vägledningen⁹³ tog upp ett antal riskfaktorer för våldsutsatthet och gav konkreta rekommendationer kring hur hälso- och sjukvården och socialtjänsten kan utforma sitt arbete för att öka möjligheterna att upptäcka våld. Socialstyrelsen kom samtidigt med nya föreskrifter⁹⁴, instruktioner, ansvarsbestämmelser och allmänna råd om våld i nära relationer.

För att våldsutsatta ska kunna få det stöd och den hjälp de behöver måste olika verksamheter arbeta för att upptäcka våldsutsattheten. Forskningen⁹⁵ visar att upptäckten av våld ökar markant när man frågar om våld, framförallt inom mödravården. Socialstyrelsen rekommenderade därför att rutinfrågor om våld alltid ställs i mödravården, vuxenpsykiatri och BUP. En förutsättning för att kunna ställa frågor, ta om hand svaren och gå vidare för att hjälpa och stödja den våldsutsatta är att personalen har kunskap om våld i nära relationer. Därför rekommenderar Socialstyrelsen att fortbildning ska genomföras inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Vägledningen innehåller också ett särskilt kapitel om hur frågan om våld kan ställas med konkreta exempel. Föreskriften säger också att vårdgivaren och socialtjänsten ska ansvara för att ledningssystem, rutiner och processer, tas i enlighet med föreskrifterna. Sedan Socialstyrelsens föreskrifter och vägledning utkom har en

⁹⁰ Regeringens skrivelse 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer

⁹¹ Webbstöd för vården - Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) - Uppsala universitet (uu.se)

⁹² Regeringsbeslut S2012/216 S2012/405

⁹³ Att vilja se, vilja veta och att våga fråga - Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet, Socialstyrelsen, 2014

⁹⁴ SOSFS 2014:4 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer

⁹⁵ Taft, A, O'Doherty, L, Hegarty, K, Ramsay, J, Davidson, L, Feder, G. Screening women for intimate partner violence in healthcare settings. The Cochrane database of systematic reviews. 2013; 4:CD007007.

rad kommuner och regioner fattat beslut om rutiner och handlingsplaner för att fråga om våld inom hälso- och sjukvården.⁹⁶

Barnhälsovården – rutinmässiga frågor

En uppföljning av rutinmässiga frågor inom barnhälsovården om våldsutsatthet har finansierats av Socialstyrelsen. En rekommendation om rutinmässiga frågor har lagts in i barnhälsovårdens nationella program, Rikshandboken.⁹⁷ Flera regioner har också infört frågor om våld i familjen till alla inom barnhälsovården. Det pågår två större forskningsprojekt⁹⁸ på detta tema vilka kommer att ge underlag för mer preciserade rekommendationer för barnhälsovården om när i tid, på vilket sätt och i vilket sammanhang sådana frågor bör ställas. Projekten kommer också ge kunskap om i vilken utsträckning riskfaktor förekommer hos späda och små barn och hur de ser ut.

Förändring av anmälningsskyldigheten

2012 förändrades lydelsen av anmälningsskyldigheten till socialtjänsten, vid misstanke om att ett barn far illa⁹⁹. Tidigare skulle en anmälan göras när någon *"får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden"*. Detta förutsatte att anmälaren hade viss kunskap om socialnämndens ansvarsområden. Därför omformulerades detta till: *"får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa"*. Syftet med lagändringen var att underlätta för anmälaren att avgöra när anmälan ska eller bör göras.¹⁰⁰

Krav på kunskap om våld i nära relationer

En viktig förutsättning för utveckling av arbetsätt och insatser är att de som i sitt yrke möter våldsutövare och våldsutsatta har relevant kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Inte minst utifrån möjligheten att upptäcka våld och utsatthet för våld. Som en del av den nationella strategin mot mäns våld mot kvinnor innehåller högskoleförordningen sedan 2018 krav på godkänt i kurser om våld i nära relationer för följande högskoleexamina: fysioterapeutexamen, juristexamen, läkarexamen, psykologexamen, sjuksköterskeexamen, socionomexamen och tandläkarexamen.¹⁰¹

Utökat myndighetssamarbete

Socialstyrelsen, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Migrationsverket, fick 2018 i uppdrag¹⁰² att ta fram en plan för utökad samverkan för att lättare upptäcka våld i nära relationer. Det handlade om att utarbeta rutiner och metoder för att upptäcka våldsutsatthet och våldsutövande och att ge förstärkt stöd till personal. I detta ingick även hedersrelaterat våld och förtryck, äktenskapstvång, vilseledande till äktenskapsresa och könsstympning av kvinnor samt särskild sårbarhet, exempelvis på grund av funktionsnedsättning. Uppdraget omfattade även rekommendationer och skyldigheter att anmäla till socialnämnden vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa som ett led i genomförandet av regeringens strategi mot våld mot kvinnor.

⁹⁶ Se bl. a. Västra Götalandsregionens beslut RS 2017-01646 och Handlingsplan mot våld i nära relationer och hedersrelaterat förtryck (linkoping.se)

⁹⁷ <https://www.rikshandboken-bhv.se/metoder--riktlinjer/barnhalsovardens-nationella-program/>

⁹⁸ BarnSäkert under ledning av Steven Lucas vid Uppsala universitet samt Frida-Projekten under ledning av Lene Lindberg vid Karolinska Institutet

⁹⁹ 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen

¹⁰⁰ Prop. 2012/13:10, s 43 ff

¹⁰¹ Skr. 2016/17:10, s 147 ff

¹⁰² Regeringsbeslut S2018/03696/JÄM

De fyra myndigheterna har visserligen olika uppdrag och ansvarsområden, men de har till viss del även likartade utmaningar i arbetet med att upptäcka våld i nära relationer. Ett strukturerat utbyte mellan dem kan stimulera utvecklingen, ge fördjupad kunskap om varandras regelverk och förutsättningar, samt om situationen för de vuxna och barn som lever med våld.

Myndigheterna utgick från ett antal viktiga förutsättningar för att kunna ställa frågor om våld som Världshälsoorganisationen (WHO) identifierat:

- att verksamheten har en rutin för hur frågeproceduren går till,
- att personalen har utbildning i hur man frågar om våld,
- att personalen ställer frågan i en för patienten/klienten trygg miljö,
- att personalen inger förtroende
- att verksamheten har rutiner för vart patienten/klienten kan hänvisas inom organisationen eller till annan verksamhet.

Myndigheterna såg ett gemensamt utvecklingsbehov av kompetensutbildning hos personalen och av rutiner för frågor. Därför skapades en gemensam plattform för erfarenhetsutbyte. Målet är ökad samsyn, gemensamt lärande, effektivare arbetsprocesser, samt större likvärdighet i arbetssätt och kommunikation med personer som myndigheterna möter i sina verksamheter.

2019 redovisade Socialstyrelsen sin plan till regeringen som bl. a. innehöll förslag om fortsatt utvecklingsarbete. Regeringen gav utifrån planen ett fortsatt uppdrag¹⁰³ till de fyra myndigheterna kompletterat med Jämställdhetsmyndigheten att verka för förbättrad upptäckt av våld. Jämställdhetsmyndigheten samordnar arbetet som ska slutredovisas i mars 2022.¹⁰⁴

BBIC – nytt verktyg för barnutredningar

2005 avslutade Socialstyrelsens projekt Barns behov i centrum (BBIC) – ett långsiktigt utvecklingsarbete som pågått mellan 1999 och 2005. Inom projektet utarbetade Socialstyrelsen ett system för handläggning- och dokumentation för att höja kvaliteten i utredningar och uppföljningar. BBIC syftar ytterst till att stärka och utveckla socialtjänstens arbete med de mest utsatta barnen och ungdomarna.¹⁰⁵

BBIC är ett verktygspaket för barnutredningar. Det är ett heltäckande handläggnings- och dokumentationssystem som utgår från utvecklingsekologi och anknytningsteori. Modellen bygger på ett antal grundprinciper som bl. a. handlar om att utveckla ett samarbete med barn, föräldrar och andra professionella och att ha barnet eller den unge i centrum. Ett av syftena bakom modellen är att minimera risken att missförhållanden förbises.

Modellen utgår från en helhetssyn på barns och ungas situation. Med hjälp av färdiga frågebatterier, indelade i olika områden, ringas riskfaktorer för olika typer av missförhållanden in. Exempel på områden är familj och miljö, föräldrarnas förmåga, grundläggande omsorg, säkerhet, känslomässig tillgänglighet, hälsa, socialt uppträdande, självständighet, familjens bakgrund nätverk, boende, arbete och ekonomi. Dessa kopplas sedan ihop med barnets behov. Utrednings-, planerings- och uppföljningsarbetet gör socialtjänsten så långt som möjligt i samarbete med barnet och

---

¹⁰³ S2018/03696/JÄM

¹⁰⁴ Myndigheter samverkar för ökad upptäckt av våld – Jämställdhetsmyndigheten (jamstalldhetsmyndigheten.se)

¹⁰⁵ Social barnavård i förändring - Slutrapport från BBIC-projektet, Socialstyrelsen 2005

föräldrarna. BBIC-metoden innehåller också särskilda arbets- och mötesformer för att underlätta samarbetet.

BBIC beskrivs ofta som en av de stora förändringarna under senare tid som drivit arbetet med att minska barns utsatthet för våld framåt. Genom att, på ett systematiskt och konsekvent sätt, identifiera riskfaktorer för försummelse, våld eller andra omsorgsbrister kan också individuella stöd- och behandlingsinsatser som passar just den aktuella familjen utformas.

Ändringar i skollag som klargör anmälningsskyldighet

Skolan är en viktig arena för att upptäcka barn som far illa. Skolpersonal har sedan länge varit skyldiga att anmäla oro för ett barn till socialtjänsten. Denna reglering har under senare tid förstärkts. I skollagen har det t. ex. införts en hänvisning till bestämmelserna om anmälningsskyldighet i socialtjänstlagen, för att öka kunskapen om anmälningsskyldigheten inom verksamheter som rör barn och ungdomar.

4. Åtgärder för att motverka våld mot barn

Lagändringar

Lagändringar kan många gånger vara ett effektivt sätt att påverka en utveckling. Straffrättsliga lagändringar är avsedda att dels ha en avskräckande effekt och är ett verktyg för myndigheter att kunna agera kraftfullare mot ett oönskat beteende. De skickar även tydliga signaler om var riksdag och regering står i en viss fråga. Men alla lagändringar är inte straffrättsliga, de flesta är *förvaltningsrättsliga* och har delvis andra syften. Genom dem kan riksdag och regering styra inriktning och handläggning hos myndigheter, kommuner och andra aktörer. Nedan följer ett urval av lagändringar Sverige vidtagit under de senaste åren i syfte att minska barns utsatthet för våld.

I. Straffrättslig lagstiftning

2014-2019 infördes flera lagar som kriminaliserade äktenskapstvång, vilseledande till tvångsäktenskapsresa, försök och förberedelse till äktenskapstvång, stämpling till äktenskapstvång och barnäktenskap.

I samband med kriminaliseringen tog Sverige dessutom bort möjligheten för personer under 18 år att få tillstånd att gifta sig. Dispens kunde medges vid särskilda omständigheter där bl. a. vårdnadshavarnas inställning, graviditet eller föräldraskap kunde ha betydelse. 2019 skärptes även reglerna för erkännande av utländska äktenskap som ingåtts av barn utan anknytning till Sverige. Man ansåg inte längre att det fanns någon fördel för barn att kunna gifta sig före 18 års ålder.

Lagändringarna var ett steg i Sveriges arbete mot hedersrelaterat våld- och förtryck. 2010 tillsattes en utredning för att få mer kunskap om tvångsäktenskap och barnäktenskap och föreslå åtgärder för att motverka sådana äktenskap. Utredningen lämnade flera förslag, bl. a. ovan nämnda lagändringar. Förslagen lades mot bakgrund av en kartläggning och analys av hur situationen kring barn- och tvångsäktenskap då såg ut. Här följer utdrag ur utredningen:

"I vårt kunskapsunderlag framkommer det tydligt att tvångsäktenskap och barnäktenskap ofta har en koppling till hedersrelaterat våld och förtryck. Denna kunskap har betydelse för hur problemen bör mötas. [...] En viktig utgångspunkt måste vara att alla barn ska ges samma skydd av lagen. Det kan förekomma att familjer är så

angelägna att deras underåriga döttrar gifter sig med en av familjen utvald person att flickorna pressas att bli gravida, vilket antas öka möjligheterna till äktenskapsdispens. Påtvingat föräldraskap bör självfallet motverkas.”¹⁰⁶

I förarbetena till lagändringarna påpekar även regeringen risken för påtryckningar och att omgivningens krav på äktenskap aldrig ska vara ett skäl för någon, oavsett bakgrund, att ingå äktenskap.

Lagändringarna utgör viktiga steg, inte minst som markering, i Sveriges arbete mot våld mot barn och mot hedersrelaterat våld och förtryck. Ett tvångsäktenskap innebär att barnet utsätts för flera former av våld. Det gäller inte minst barn som identifierar sig som en HBTQI-person. Att ingå äktenskap mot sin egen vilja, och under stor press från andra, innebär en form av psykisk misshandel. Ett tvångsäktenskap kan också antas medföra att barnet utsätts för allvarligt och upprepat sexuellt våld. För ett barn med en annan sexuell identitet än den heterosexuella innebär ett tvångsäktenskap ytterliga former av våld. Även om Sveriges kriminalisering av tvångsgifte inte gett upphov till ett stort antal fällande domar har det varit en mycket viktig markering mot en företeelse som försatt barn i våldsutsatthet. Bestämmelsen har gett ringar på vattnet i form av exempelvis utreseförbudet i LVU.

Straffskärpningsregler – hedersrelaterade brott

Den 1 juli 2020 infördes en straffskärpningsregel som anger att det vid bedömningen av straffvärdet ska ses som en försvårande omständighet om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons, familjs, släkt eller annan grupps heder. Skärpningen genomfördes med tanke på den kollektiva karaktär hedersrelaterade brott har. Det medför att offret berövas möjlighet att bo kvar i sin miljö, behålla kontakt med vänner och familj om de väljer att anmäla brottet och fullfölja en rättsprocess. Vid bedömningen av straffvärdet ska hänsyn också tas till försvårande omständigheter. T. ex. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig eller om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person.¹⁰⁷

Reformer inom sexualbrottslagstiftningen

Under senare år har den svenska sexualbrottslagstiftningen genomgått en rad stora förändringar i syfte att skydda barn mot sexuellt våld.

2005 genomfördes en större reform av sexualbrottslagstiftningen.¹⁰⁸ Syftet var delvis att stärka skyddet för barn mot sexuella övergrepp och säkerställa att lagstiftningen speglade den skärpta synen på sexuella handlingar som involverar barn.¹⁰⁹

Bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av underårig ersattes av en ny lag om våldtäkt mot barn, som kriminaliserar samlag eller därmed jämförliga sexuella handlingar med barn upp till 17 år, om gärningspersonen är en förälder, vårdnadshavare eller ingår i familjekretsen (exempelvis en person som har en relation med en av föräldrarna). I samband med lagändringen uttalade regeringen bl. a. följande: *”Sexuella övergrepp mot barn alltid innebär en allvarlig kränkning av barnets integritet samt att barn kan uppleva en vuxen som hotfull, även om inget våld eller hot förekommit.”¹¹⁰*

Våldsrequisitet togs bort i den nya bestämmelsen¹¹¹. Detta för att klargöra att barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar samt för ta bort utrymme för diskussioner

¹⁰⁶ SOU 2012:35, ”Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap”

¹⁰⁷ Prop. 2019/20:131 s. 32 ff

¹⁰⁸ Prop. 2004/05:45

¹⁰⁹ Prop. 2004/05:45 s. 69

¹¹⁰ Prop. 2004/05:45 s. 69

¹¹¹ Prop. 2004/05:45 s. 70

om huruvida barnet "medverkat" i den sexuella handlingen. Därigenom förenklades bedömningen av fall som rör övergrepp mot barn. För brottet våldtäkt mot barn finns alltså inte något krav på att barnet ska ha utsatts för våld, hot eller tvång för att gärningen ska bedömas som våldtäkt.¹¹² Det infördes även ett starkare skydd för barn mot att utnyttjas för sexuell posering¹¹³ och förbudet mot köp av sexuella handlingar av barn skärptes. Straffbestämmelsen har utvidgats till att omfatta också köp av sexuella handlingar av barn som sker under andra förhållanden än "rena prostitutionsförhållanden", exempelvis situationer där barn utsatts för övergrepp i utbyte mot smycken eller kläder.¹¹⁴ Samtidigt förlängdes preskriptionstiden för flertalet grövre sexualbrott mot barn, så att tiden börjar löpa först den dag då barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år.¹¹⁵ Sedan 1 maj 2020 preskriberas inte längre våldtäkt mot barn samt könsstympning överhuvudtaget. Det grundar sig i en ökad förståelse för att barn som utsatts för övergrepp ofta inte kan berätta detta förrän de blivit äldre och mer självständiga.¹¹⁶

2013 skärptes sexualbrottslagstiftningen ytterligare som en följd av att Sverige tillträdde Europarådets konvention om barns skydd mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp.¹¹⁷ Bl. a. ersattes begreppet "hjäplöst tillstånd" av "särskilt utsatt situation" för att situationer där den som utsätts för övergrepp reagerar med passivitet (frozen fright) också skulle omfattas av bestämmelsen.¹¹⁸ Bestämmelsen kring grovt sexuellt övergrepp mot barn utvidgades för att ge domstolarna ett större möjligheter att bedöma allvarliga sexuella övergrepp mot barn som grova brott.¹¹⁹

Efter en stor samhällskampanj som många organisationer och aktörer stått bakom antogs 2018 en ny sexualbrottslagstiftning i Sverige som skulle bygga på samtycke.¹²⁰ Den ansågs utgöra ett tydligt ställningstagande för att sex bygger på frivillighet och aktiv medverkan. Samtidigt höjdes även straffet för grov våldtäkt mot barn och det straffrättsliga skyddet vid sexualbrott mot barn stärktes i situationer då gärningsmannen varit oaktsam i fråga om barnets ålder.¹²¹ Bakgrunden till den senare ändringen var att en offentlig utredning såväl som flera remissinstanser, däribland Barnombudsmannen, påpekat att barns skydd mot sexuella övergrepp riskerade att bli godtyckligt och beroende av barnets pubertetsutveckling.¹²²

Barnpornografibrott

År 2005 höjdes straffmaximum för grovt barnpornografibrott till fängelse i sex år.¹²³ 2010 och 2011 utvidgades bestämmelsen om barnpornografibrott till att omfatta även betraktande av barnpornografiskt material¹²⁴ för att komma åt de fall där en gärningsman sökt upp barnpornografi utan att nödvändigtvis inneha materialet – exempelvis genom att betala för en tjänst som ger tillgång till barnpornografiska bilder eller filmer. Samtidigt infördes en strikt 18-årsgräns vid skildring av barn i pornografiskt

¹¹²

https://bra.se/download/18.744c0a913040e4033180001042/1371914718584/2011_6_polisanmalda_valdtkter_barn.pdf

¹¹³ Se prop. 2004/05:45 s. 93 – 102

¹¹⁴ Se prop 2004/05:45 s.91

¹¹⁵ Brotten som omfattas av denna ändring är våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, koppleri och grovt koppleri. Se prop 2004/05:45 s. 124.

¹¹⁶ Prop. 2019/20:69 s.32

¹¹⁷ Prop. 2012/13:111

¹¹⁸ Prop. 2012/13:111

¹¹⁹ Prop. 2012/13:111

¹²⁰ Prop. 2017/18:177

¹²¹ Prop. 2017/18:177

¹²² Se SOU 2016:42 samt Barnombudsmannens remissvar 3.9:0478/16

¹²³ Se prop. 2004/05:45

¹²⁴ Prop. 2009/10:70

material.¹²⁵ Tidigare krävdes att gärningsmannen hade anledning att anta att barnet var under 18 år för att kunna dömas. I maj 2020 skärptes minimistraffet för grovt barnpornografibrott från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.¹²⁶ I propositionen uppmärksammas att övergreppen som skildras blivit allt grövre och innehåller alltmer våld.¹²⁷

”Grooming” och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

2009 kriminaliserades vuxnas kontakt med barn i sexuellt syfte. Den nya lagen kom efter att BRÅ hade genomfört en kartläggning¹²⁸ av barn och ungas utsatthet på internet på uppdrag av regeringen. Ambitionen var att komma åt situationer då vuxna tagit kontakt med barn, exempelvis genom internet, för att sedan begå sexuella övergrepp när de träffade barnen fysiskt, s.k. ”grooming”.¹²⁹ År 2020 skärptes straffskalan för det som tidigare kallades köp av sexuell handling av barn.¹³⁰ Minimistraffet höjdes från böter till fängelse och maximistraffet höjdes från två till fyra års fängelse. Brottsbeteckningen ändrades till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling¹³¹ eftersom det aldrig kan ses som en ”affärstransaktion mellan två jämbördiga parter”.¹³²

Barnfridsbrott

Att som barn bevittna att en närstående blir utsatt för våld eller andra brottsliga handlingar riskerar att få förödande konsekvenser för barnet. När barnets ena förälder använder våld mot den andra föräldern lämnas barnet känslomässigt övergivet och skyddslöst. Den ena föräldern blir då en hotfull angripare och den andra ett utsatt offer, vilket kan skada barnets anknytning till båda sina föräldrar. Det är en form av psykisk misshandel och en försummelse av barnens både känslomässiga och omsorgsmässiga behov. Våld i hemmet, psykisk misshandel och försummelse är en tydlig riskfaktor för att även barnet ska utsättas för fysiskt våld.¹³³

Enligt artikel 19 i Barnkonventionen ska alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder vidtas för att skydda barnet mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena föräldrarnas, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

Därför infördes den 1 juli 2021 ett nytt brott i den svenska straffrätten: barnfridsbrott. Det innebär att den som begått ett våldsbrott mot en närstående (eller tidigare närstående) till barnet och samtidigt själv är närstående (eller tidigare närstående) till barnet döms till barnfridsbrott om gärningen har bevittnats av barnet.

Förutom att själva handlingen nu är brottslig, får barnet en helt annan möjlighet att komma till tals genom att det nu ses som målsägande och har rätt till en särskild företrädare/målsägarbiträde som ska föra barnets talan under förundersökningen och

---

¹²⁵ Prop. 2009/10:70

¹²⁶ Prop. 2019/20:69

¹²⁷ Prop. 2019/20:69, s.14

¹²⁸ Brå, *Vuxnas sexuella kontakter med barn via Internet – Omfattning, karaktär, åtgärder*. Rapport 2007:11

¹²⁹ Prop. 2008/09:149

¹³⁰ 2018/19:157

¹³¹ 2018/19:157

¹³² Prop. 2018/19:157 s. 16-17

¹³³ Se Prop. 2020/21:170 s.15 ff

en eventuell efterföljande rättegång. Brottet lyder under allmänt åtal, dvs åklagare kan väcka åtal med eller utan barnets medverkan/angivelse. Barnet har också rätt till brottsskadeersättning. Det är ännu för tidigt för att avgöra vilken effekt införandet av Barnfridsbrottet kommer ha på arbetet med att minska barns utsatthet för våld. Effekten behöver emellertid inte vara begränsad till antal fällande domar. Lagar har ofta fler funktioner än enbart för rättstillämparen. Det faktum att då barns tvingas bevittna våld mellan närstående nu utgör ett brott är dels ett erkännande av det innebär psykisk misshandel och försummelse vilket kan stärka andra aktörer i sitt arbete, t. ex. socialtjänst, barn- och elevhälsan, och barnpsykiatri. Den nya lagen kan också komma att spela en viktig roll i t. ex. vårdnadsärenden, då det våld en av omsorgspersonerna har utsatt den andra för nu också ses som ett brott mot barnet.

II. Förvaltningsrättslig lagstiftning

Ändringar i lagen om vård av unga för att stärka skyddet för barn

Lagen om vård av unga (LVU) har reviderats vid ett flertal tillfällen i syfte att stärka skyddet för barnets rättigheter. 2003 infördes en skrivning om att barnets bästa alltid ska vara avgörande vid beslut enligt lagen. Att låta barnets bästa komma till uttryck i lagtexten bedömdes särskilt viktigt eftersom det under en tid funnits indikationer på att detta alltför ofta fått stå tillbaka till förmån för föräldrarätten.¹³⁴ För att tydliggöra att även psykisk misshandel kan utgöra grund för vård ändrades också lydelsen om förutsättningarna för vård (enligt 2 §) på så vis att ordet "misshandel" kompletterades med "psykisk eller fysisk".¹³⁵

2018 genomfördes en rad lagändringar i syfte att stärka barns skydd vid vård på HVB-hem eller SiS-institution, bl. a. genomfördes ett krav på närvaro av vittne vid kroppsvisitation, förkortning av tiden barnet kan hållas i avskiljning samt en möjlighet för barnet att överklaga användandet av vissa tvångsåtgärder.¹³⁶ Reglerna för tillsyn av hem som bedriver vård av unga stärktes samtidigt.

2019 ändrades reglerna för när en svensk domstol kan besluta om vård enligt LVU avseende ett barn som inte har sin hemvist i landet. Innan lagändringen hade svensk domstol inte möjlighet att besluta om omedelbar vård för dem. Det innebar att barn som exempelvis var föremål för trafficking inte kunde omhändertas. Genom lagändringen blev det möjligt för svensk domstol att besluta om vård enligt LVU fram till dess ett överlämnande till hemvistlandets myndigheter kan göras på ett sätt som är förenligt med barnets bästa.¹³⁷

Sedan 1 juli 2020 finns en bestämmelse LVU som gör det möjligt att ta beslut om ett utreseförbud för barnet om det finns en risk för att det förs utomlands i syfte att ingå äktenskap, äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Detta var ytterligare ett steg i Sveriges arbete mot barnäktenskap, våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck. Det hade i flera sammanhang påpekats att den viktigaste åtgärden, när det finns en risk för att en person kan komma att föras ut ur Sverige för att ingå äktenskap, en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas, är att hindra att den personen lämnar Sverige.¹³⁸

Särskilt ansvar för barn som brottsoffer

---

¹³⁴ Prop. 2002/03:53, s 77

¹³⁵ Prop. 2002/03:53, s 81 f

¹³⁶ Prop. 2017/18:169, s 35 ff

¹³⁷ Se Prop. 2018/19:102

¹³⁸ Prop. 2019/20:131 s 64 ff

Sedan en lagändring 2012¹³⁹ bedriver socialtjänsten uppsökande och förebyggande arbete för att förhindra att barn och ungdomar far illa. Socialtjänsten fick också ett särskilt ansvar för barn som brottsoffer. Bakgrunden är att en av socialtjänstens primära ansvarsområden är de fall där barnen utsätts för våld av en närstående. På senare år har också medvetenheten ökat om vikten av att barn och ungdomar som är utsatta för brott får stöd i ett tidigt skede. Socialtjänstlagen har tidigare saknat uttryckliga bestämmelser som tar sikte på att säkerställa ett förebyggande arbete. Regeringen anser att det förebyggande arbetet är centralt för att se till att barn, ungdomar och deras familjer vid behov får tillgång till individuellt anpassat stöd och skydd. Därför behöver socialnämndens ansvar för uppsökande verksamhet uttryckas tydligare i socialtjänstlagen så att åtgärder kan sättas in tidigt.¹⁴⁰

Socialtjänstens skyldighet att bistå i barnutredningar

Det är inte ovanligt att barn flyttar mellan kommuner och det kan finnas olika skäl till en flytt. Ibland handlar det om en förändring i vårdnadsförhållandet, ibland handlar det om vårdnadshavares övriga situation som möjlighet till arbete eller närhet till socialt nät eller att barnet placerats på annan ort. Det finns emellertid också exempel på vårdnadshavare, vars barn blivit föremål för utredning hos en kommun, som väljer att flytta till en annan kommun för att undkomma utredningen. Socialnämnden är skyldig att slutföra en utredning och fatta beslut i ärendet även om barnet byter vistelsekommun. Fram till 2003 fanns det dock ingen bestämmelse som möjliggjorde samarbete mellan kommunerna vid en sådan situation. Genom en lagändring^{141, 142} blev den nya vistelsekommunen skyldig att bistå den tidigare vistelsekommun i att slutföra utredningen. Det blev också möjligt för den nya vistelsekommunen att överta utredningen. Lagändringarna har haft stor betydelse i praktiken och har varit ett viktigt steg för barns skydd mot våldsutsatthet. Då en socialnämnd har fattat oro och inlett en utredning utifrån barnets situation är det mycket viktigt att utredningen kan slutföras och att den håller hög kvalitet hela tiden. När ett barn befinner sig i en situation med risk för våld är varje dag viktig.

Socialnämndens utredning vid inkommen orosanmälan

2012 infördes förtydliganden i Socialtjänstlagen¹⁴³ som reglerar hur och när en skyddsbedömning efter en orosanmälan ska göras samt när socialnämnden behöver fatta beslut om en utredning ska inledas.

När en orosanmälan kommer in till socialtjänsten ska nämnden göra en "förhandsbedömning" även om den termen inte förekommer i lagstiftningen. Lagen säger att en barnutredning ska slutföras inom fyra månader men det fanns inte någon tidsgräns för när en förundersökning ska vara klar. Genom lagändringen infördes en bortre gräns om 14 dagar. Inom den tiden måste socialnämnden fatta beslut om en utredning ska göras eller ej. Utredningstiderna hade tidigare varierat mycket över landet men bl. a. JO hade också påpekat att utredningar ibland tillåtits pågå alldeles för länge.

Det infördes även en tidsgräns för när socialnämnden ska genomföra en skyddsbedömning av barnets omedelbara behov av skydd. Det ska göras samma dag som anmälan kommer in eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent den

---

¹³⁹ 5 kap 11 § SoL

¹⁴⁰ Prop. 2012/13:10, s 94 ff

¹⁴¹ Prop. 2002/03:53 s, 91 ff, se också Ds 2001:47 för bakgrund

¹⁴² 11 kap 4 § SoL

¹⁴³ 11 kap. 1a § SoL

dagen. För att tydliggöra hur viktig skyddsbedömningen är föreslår regeringen också att en bedömning av barnets behov av skydd ska dokumenteras och motiveras. Detta för att det tydligt ska framgå hur socialtjänsten kommit fram till vilket behov av skydd ett barn har.¹⁴⁴ Det infördes också krav på att Socialnämnden omedelbart ska inleda utredning när den fått kännedom om att ett barn antingen utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående eller bevittnat våld eller övergrepp av eller mot någon närstående¹⁴⁵. Då är det alltså inte längre möjligt att välja att *inte* inleda en barnutredning.¹⁴⁶

Möjlighet att bryta sekretess vid polisanmälan

För att stärka skyddet för barn som utsatts för brott blev det 2014 möjligt för socialtjänsten att bryta sekretessen (enligt Offentlighet- och sekretesslagen) genom att polisanmäla (vissa) brott som begåtts mot någon under 18 år. De brott för vilka undantaget från sekretess gäller är brott mot liv och hälsa (kap 3 BrB), brott mot frihet och frid (kap 4 BrB) och sexualbrott (kap 6 BrB).

Registerkontroll vid arbete med barn

I januari 2001 kom nya bestämmelser om registerkontroll för anställda inom förskola, skola och skolbarnsomsorg.¹⁴⁷ Ambitionen var att öka skyddet mot att personer som dömts för vissa brott skulle anställas inom dessa verksamheter och på så sätt minska risken för övergrepp. Den nya lagen innebar att en person som inte lämnat registerutdrag inte kunde anställas, medan det var upp till arbetsgivaren att avgöra om en person med anteckning i ett registerutdrag skulle anställas ändå. Uppgifterna i registerutdraget begränsades till att omfatta sexualbrott samt mord, dråp, grov misshandel, människorov, grovt rån och barnpornografibrott.

Lagen om registerkontroll utvidgades några år senare för att även omfatta andra personer som ska praktisera eller arbeta inom förskola, skola och skolbarnsomsorg.¹⁴⁸ Exempelvis gäller lagen om registerkontroll numera även för lärarstudenter och inhyrd personal.

Dödsfallsutredningar

2017 infördes en ny lag¹⁴⁹ som bl. a. innebär att dödsfall hos barn som berott på brott och det finns anledning att tro att barnet hade varit i behov av skydd ska utredas av Socialstyrelsen¹⁵⁰ (även kallad lex Bobby). Utredningarna genomförs inte för att fastställa dödsorsaken eller för att utgöra underlag i brottsutredningar. Huvudsyftet med denna typ av utredningar är i stället att utifrån ett helhetsperspektiv skaffa nya kunskaper om mönster i familjen och i samhället som kan antas ha haft betydelse för dödsfallet. Genom att analysera enskilda fall får man kunskaper som kan användas för att förbättra det allmänna barnavårdsarbetet som exempelvis förebyggande insatser, riskbedömningar, sociala, medicinska och psykologiska utredningar, behandlingsmetoder samt myndighetssamarbete.

Revidering av läroplan för ökad trygghet i skolan

Sedan en längre tid är skolan enligt läroplanen skyldig att arbeta med värdegrundsfrågor. Skrivningarna har utvecklats med tiden när det gäller krav på aktiva åtgärder för att öka tryggheten och förebygga olika former av kränkningar, våld och

¹⁴⁴ Prop. 2012/13:10, s 54 ff

¹⁴⁵ Socialstyrelsens föreskrift SOSFS 2014:4

¹⁴⁶ SOSFS 2014:4, 6 kap. 1 §

¹⁴⁷ Prop. 1999/2000:123

¹⁴⁸ Prop. 2007/08:28

¹⁴⁹ Lag (2007:606) om utredningar för att förebygga vissa skador och dödsfall

¹⁵⁰ Dödsfallsutredningar - Socialstyrelsen

förtryck inom skolan. Det har tillkommit regler om förebyggande insatser som att skolan ska förebygga sexism och hedersrelaterat våld och förtryck och att detta ska bemötas med kunskap och aktiva insatser. Det har också införts krav på att undervisningen ska ge eleverna möjlighet att utveckla kunskaper om könsmönster och förmåga att kritiskt granska begränsande normer, värderingar och strukturer. Samtliga läroplaner, med undantag för vuxenutbildningen, klargör att rektorn har ansvar för att sexualitet, samtycke och relationer och kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck behandlas återkommande i utbildningen.¹⁵¹

Andra lagändringar på skolområdet

2006 förbjöds diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever¹⁵². Lagen är numera ersatt av bestämmelser i Diskrimineringslagen och Skollagen. Varje form av kränkande behandling mellan barn, mellan ungdomar, mellan vuxna och mellan vuxna och barn och ungdomar är otillåten och i strid med de grundläggande värden som gäller i skolan. I skolan ska det finnas en lugn, trygg och säker miljö för att barn, unga och vuxna ska må bra. Om lärare, förskollärare eller annan personal får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten ska de anmäla detta till rektorn som i sin tur är skyldig att meddela huvudmannen. Huvudmannen ska sedan skyndsamt utreda det hela och vidta de åtgärder som behövs för att förhindra kränkande behandling i framtiden. Huvudmannen ska också genomföra förebyggande åtgärder. Till reglerna om att motverka kränkande behandling (och diskriminering) har det även kopplats en skadeståndsskyldighet för huvudmannen.

2003 infördes också en skyldighet för skolan och skolbarnsomsorgen att på socialtjänstens initiativ samverka kring barn och ungdomar som far illa eller riskerar att fara illa. Samma skyldighet infördes samtidigt för hälso- och sjukvården. Det gjordes för att skapa bästa möjliga förutsättningar för socialtjänstens utredningsarbete vid oro för ett barn.

Övriga insatser

Utöver lagstiftningsåtgärder har regeringen gjort andra satsningar för att utveckla metoder för att motverka våld mot barn och system för att arbeta tillsammans och effektivt för barns rätt till skydd.

Barnafrid

2015 fick Linköpings universitet ett regeringsuppdrag att samla och sprida kunskap om våld och andra övergrepp mot barn.¹⁵³ Behovet av ett nationellt kunskapscentrum för frågor om våld mot barn hade påtalats i flera offentliga utredningar. Det är en fråga som berör flera olika politikområden och kräver tvärprofessionell kunskap för att det enskilda barnet ska få det skydd och stöd som behövs. Myndigheter och andra huvudmän har fortsatt ansvar för att inom sina verksamhetsområden bedriva normgivning, forskning, metodutveckling och kompetensutveckling. Men det finns också ett behov av en samordnande funktion som kan arbeta utifrån ett brett barnrättsperspektiv och se till att alla aktörers specifika kunskap och roll tas tillvara. Centrat kan identifiera gemensamma kopplingar, och kunskap kan systematiskt sammanställas och spridas. Regeringen ansåg också att en nationell aktör på området möjliggör bättre metodutveckling i ovanliga eller svåra tvärprofessionella frågor och kan driva gemensamma utbildningar och kurser för yrkesverksamma inom området. Det

¹⁵¹ För mer info se Ändringar om sexualitet, samtycke och relationer i läroplanerna - Skolverket

¹⁵² Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever

¹⁵³ Regeringsbeslut S2012/275/FST

nationella kunskapscentrumet tog namnet Barnafrid och har sedan det inrättades haft en rad regeringsuppdrag bl. a. uppdrag för att öka kunskapen hos olika aktörer och yrkesgrupper. Barnafrid samordnar även olika nationella nätverk för yrkesgrupper bl. a. elevhälsan och bedriver forskning.¹⁵⁴

Föräldrastöd

Med utgångspunkt i föräldrastödsutredningens förslag¹⁵⁵ fattade regeringen 2009 beslut om en nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd – en vinst för alla¹⁵⁶. Den nationella strategin har uppdaterats vid två tillfällen, 2013¹⁵⁷ och 2018¹⁵⁸. Målet med strategin är att alla föräldrar med barn under 18 år ska erbjudas stöd i föräldraskapet under barnets hela uppväxt. Stödet ska utgå från föräldrarnas behov av stöd, barnrättsperspektivet och ett gemensamt jämställt föräldraskap och ansvarstagande för barnet. Strategin ska stötta lokal samverkan, arenor för föräldrastöd och ett föräldrastöd med god och evidensbaserad kvalitet. Till en början var föräldrastödet generellt. Men i en tredje uppdatering, 2018, hade ett stort behov av ett målgruppsanpassat föräldraskapsstöd identifierats för att nå föräldrar med olika bakgrund. Programmen behövde översättas och kulturanpassas och det fanns ett behov av att utveckla nya och anpassa befintliga program till barn och föräldrar som har särskilda behov. Stöd till föräldrar med olika funktionsnedsättningar behövde exempelvis anpassas. Av strategin framgår att strävan efter ett jämställt föräldraskap är en central del i arbetet, främst utifrån dess tydliga koppling till förekomsten av våld i hemmet. Även perspektivet funktionshinder och arbetet med att förebygga våld ska beaktas. Sedan 2015 är Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF)¹⁵⁹ ansvarig för genomförande och uppföljning av den nationella strategin.

Stärkt familjestöd till barn i vissa särskilt utsatta situationer

I februari 2017 gav regeringen Socialstyrelsen i uppdrag¹⁶⁰ att under 2017–2020 stärka stödet till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning eller där våld förekommer. Arbetet har skett i samverkan med Folkhälsomyndigheten. Socialstyrelsen ska också inhämta kunskap och information samt samråda med andra relevanta myndigheter och aktörer. I slutrapporten framgick att man bl. a. funnit följande positiva trender:

- Regionernas arbete med att skydda barn i särskilt utsatta situationer sker allt mer strukturerat med bl. a. policydokument, rutiner, ansvariga, journalsystem, checklistor, uppföljning, barnombud och utbildning.
- Ett mer familjeorienterat arbetssätt har vuxit fram i socialtjänsten. Allt fler kommuner, i synnerhet de två senaste åren, har utvecklat ett mer samordnat och familjeorienterat arbetssätt med familjer där en vuxen eller ung person har missbruk.
- Kommunernas anhörigstöd, som länge bara riktat sig till vuxna personer, utökas allt mer till att även inbegripa stöd till barn.

Socialstyrelsen ser dock ett fortsatt behov av utveckling och samverkan för att stärka barns skydd och säkerställa att alla barn ges samma skydd oavsett var i landet de bor.

Barnahus

¹⁵⁴ För mer information om Barnafrids verksamhet och uppdrag - se Barnafrid - Linköpings universitet (liu.se)

¹⁵⁵ SOU 2008:131

¹⁵⁶ S2009/554/FH

¹⁵⁷ S2013.010

¹⁵⁸ S2018/04678/FST

¹⁵⁹ För mer information se Föräldraskapsstöd - MFoF

¹⁶⁰ S2017/01014/FS

År 2005 fick Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen ett gemensamt regeringsuppdrag att starta Barnahus på försök runt om i Sverige. Barnahus är samlingsnamnet på verksamheter där polis, åklagare, socialtjänst, hälso- och sjukvård samt Rättsmedicinalverket (RMV) samverkar i gemensamma lokaler i utredningsprocessen vid misstanke om våldsbrott mot barn. Målet är rättstrygghet för barnen, ett gott bemötande och stöd, samt att de vid behov får kris- och behandlingsinsatser. Barnets bästa ska vara i fokus under processen. En av idéerna, just utifrån barnets bästa, är att barnen bara ska behöva delge sin berättelse vid *ett* tillfälle. Representanter från samtliga myndigheter, som i sitt arbete behöver ta del av barnets berättelse, lyssnar samtidigt på barnet. Utvecklingen av Barnahusverksamheten i Sverige har gått snabbt. I dag finns över 30 verksamheter, jämfört med sex verksamheter vid starten 2005. Barnahuset lyfts ofta fram som ett tydligt exempel på en verksamhet som utgår från barnets behov och som sätter det i centrum.¹⁶¹

Stömlinje till förövare

Regeringen har sedan 2012 gett bidrag till Karolinska Universitetssjukhuset för arbetet med den nationella stömlinjen Preventell, med ambitionen att förebygga sexuellt våld.¹⁶² Målgruppen för stömlinjen är bland annat personer med sexuellt intresse för barn och som har impulser att tvinga någon till sex. Även anhöriga och vårdgivare kan få råd och hjälp via stömlinjen. Att arbeta med preventiva och behandlande insatser är en viktig del av Sveriges arbete mot barns utsatthet för våld.

Information till barn om rättigheter och hjälp

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har fått statliga medel för att fortsätta sprida information till barn om deras rättigheter och vart de kan vända sig om de eller en vän blivit utsatt för sexuella övergrepp.¹⁶³ Stiftelsens webbplats¹⁶⁴ innehåller information om barnets rättigheter och var det finns hjälp och stöd att få. Den ska tillgänglighetsanpassas och översättas till flera språk. En handledning ska tas fram utifrån barnens önskemål om att vuxna i skolan ska våga möta dem i samtal kring dessa frågor. Syftet med projektet är att kunskapen om de egna rättigheterna när det gäller sexuella övergrepp når fler barn och att vuxna i skolan får stöd för att kunna fråga och prata med barn om utsatthet.

Socialstyrelsens stöd

2018 fick Socialstyrelsen ett brett regeringsuppdrag sprunget ur den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.¹⁶⁵ En del av uppdraget var att vidareutveckla kunskapsstödet till yrkesverksamma inom hälso- och sjukvården, elevhälsan och socialtjänsten. Den 1 november 2021 utkom Socialstyrelsen med en rad nya vägledningar och handböcker.¹⁶⁶ Bl. a. ett stödmaterial till den som möter barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, ett utbildningsmaterial om våld i nära relationer samt stödmaterial vid bedömning av förekomst av våld. Dels kan materialet vara en viktig del av det upptäckande arbetet genom att synliggöra riskfaktorer m. m. Dels ska det kunna användas både i det förebyggande arbetet och i behandlingar.

Särskilda utvecklingsmedel

Regeringen har också tillsatt särskilda utvecklingsmedel. Socialstyrelsen har till exempel fått i uppdrag att under 2020–2022 fördela ca 110 miljoner kronor i

¹⁶¹ Se Slutrapport utvärdering av Barnahus S2018/00212/FST, Barnafrid, s 9ff

¹⁶² <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/02/regeringen-fortsatter-stodja-hjalplinjen-preventell/>

¹⁶³ S2016/03696/FST

¹⁶⁴ www.dagsattprataom.se

¹⁶⁵ Regeringsbeslut S2018/03516/JÄM

¹⁶⁶ Nya stöd för arbetet mot våld och förtryck - Socialstyrelsen

utvecklingsmedel åt kommuner, regioner och ideella föreningar och stiftelser på lokal nivå. Det ska användas för arbete mot våld i nära relationer, sexuellt våld, hedersrelaterat våld och förtryck samt för att stödja arbete med vuxna och barn i prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Socialstyrelsen ska också tillhandahålla och kvalitetssäkra ett nationellt kompetensstöd för socialtjänsten och hälso- och sjukvården inklusive tandvården i samverkan med Uppsala universitet, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) och Linköpings universitet (Barnafrid). Tillsammans ska de stödja spridningen av kompetensstödet och underlätta mottagandet av nationellt stöd.

Mödravårds- och barnavårdscentraler

Mödravårdscentralerna träffar i princip samtliga gravida kvinnor i Sverige vid åtminstone ett par tillfällen under en graviditet¹⁶⁷. Mödravårdscentralerna är därför viktiga arenor för att kartlägga och upptäcka våld i nära relationer.

Det finns rekommendationer och författningar som reglerar delar av mödrahälsovårdens verksamhet, men det saknas nationella styrdokument. Varje region utarbetar istället lokalt anpassade program och riktlinjer. De baseras ofta på en rapport med vägledning om mödrahälsovård, "Mödrahälsovård, sexuell och reproduktiv hälsa" som tagits fram av professionella inom mödrahälsovården och på underlag från Socialstyrelsen och internationella studier.¹⁶⁸

Den statliga utredningen "Börja med barnet! En sammanhållen god och nära vård för barn och unga"¹⁶⁹ har gett förslag på åtgärder för en mer likvärdig vård med förebyggande och hälsofrämjande insatser för barn och unga i hela landet. Ett förslag är en nationell reglering för att tydliggöra vad som ska ingå i det hälsofrämjande och förebyggande arbetet samt bindande krav till huvudmän, vårdgivare och personal. Denna reglering föreslås utgöra grunden för det nationella hälsovårdsprogrammet för barn och unga.¹⁷⁰

Samverkan vård, elevhälsa, skola och socialtjänst

2014 tillsatte regeringen en nationell samordnare för den sociala barn- och ungdomsvården. Uppdraget var att under tre år, i dialog med ett antal kommuner, stärka och stödja socialtjänsten i deras arbete med den sociala barn- och ungdomsvården för att inspirera och stimulera till nytänk i det praktiska arbetet.

2017 fick Skolverket och Socialstyrelsen ett gemensamt uppdrag att genomföra ett utvecklingsarbete för tidiga och samordnade insatser för barn och unga.¹⁷¹ Det var delvis ett förslag från den nationella samordnaren¹⁷² som hade identifierat en brist på samverkan mellan hälso- och sjukvård, elevhälsa, skola och socialtjänst. Uppdraget resulterade i en struktur för samverkan: Tidiga och samordnade insatser (TSI). Den omfattar metodstöd, utbildningsmaterial, exempel och utvecklingsprojekt och finns samlad på Skolverkets hemsida.¹⁷³

¹⁶⁷ SOU 2021:34, "Börja med barnen", s. 140

¹⁶⁸ SOU 2021:134, "Börja med barnen", s. 140

¹⁶⁹ SOU 2021:34.

¹⁷⁰ SOU 2021:34, "Börja med barnen", s. 257 ff

¹⁷¹ U2017/01236/GV

¹⁷² Se "Barnets och ungdomens reform – Förslag för en hållbar framtid"- Slutrapport från den nationella samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården

¹⁷³ Tidiga och samordnade insatser för barn och unga - Skolverket

Ny nationell strategi för att stärka barnets rättigheter¹⁷⁴

2010 antog Sverige en ny strategi för att stärka barnets rättigheter. Den var en fortsättning på den tidigare barnrättsstrategin från 1990-talet som hade stort fokus på att sprida kunskap om barnets rättigheter och på hur barnkonventionen kan tillämpas i berörda verksamheter på statlig och kommunal nivå.

Men samhället förändras och barns levnadsvillkor utvecklas ständigt. Det gör också kunskapen om hur barnets rättigheter och intressen ska förverkligas. Därför fanns ett behov av en förnyad strategi. 2010 års strategi innehöll bl. a. följande mål:

- All lagstiftning som rör barn ska utformas i överensstämmelse med barnkonventionen,
- barnets fysiska och psykiska integritet ska respekteras i alla sammanhang,
- föräldrar ska få kunskap om barnets rättigheter och erbjudas stöd i sitt föräldraskap
- att aktuell kunskap om barns levnadsvillkor ska ligga till grund för beslut och prioriteringar som rör barn.

Strategin belyser också en rad åtgärder i arbetet mot våld mot barn. Exempelvis ökad samverkan mellan myndigheter, stärkt föräldrastöd och fortbildningsinsatser.

Bakgrund

Om uppdraget

Barnombudsmannen har fått i uppdrag av regeringen att utarbeta en landrapport om Sveriges arbete mot våld mot barn de senaste tio åren utifrån barnkonventionen, Agenda 2030, INSPIRE-strategierna och med ett tydligt funktionshinderperspektiv. Rapporten ska översiktligt redogöra för vad Sverige har gjort inom området de senaste 50 åren. Syftet är att öka kunskapen om olika aktörers ansvarsområden samt stimulera samarbete. Rapporten ska även tillgängliggöras för en internationell målgrupp. Syftet med landrapporten är att, genom en beskrivning av Sveriges arbete för att minska våld mot barn, öka kunskapen om olika aktörers ansvarsområden samt stimulera samarbete och samverkan. Rapporten ska också kunna förstås i en internationell kontext och kommer därför att översättas i en kortfattad version till engelska. Slutredovisning ska ske senast den 1 december 2021.

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar år Barnombudsmannen att utarbeta en landrapport om Sveriges arbete mot våld mot barn. I rapporten ska särskilt fokus ligga på vad Sverige har gjort de senaste 10 åren för att reducera alla former av våld mot barn vilket även inkluderar hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. I arbetet med landrapporten ska Barnombudsmannen föra dialog med myndigheterna i den nationella plattformen för arbetet mot våld mot barn, dvs. Linköpings Universitet (Barnafrid), Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Polismyndigheten och Socialstyrelsen samt Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötland. Därtill ska Barnombudsmannen tillvarata Stiftelsen Allmänna Barnhusets kunskaper om och arbete mot våld mot barn i Sverige. (A2020/02446)

---

¹⁷⁴ Prop. 2009/10:232

Utgångspunkter

Barnkonventionen

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling i november 1989. Sverige ratificerade konventionen utan reservationer 1990 och den blev då juridiskt bindande. Sedan den 1:a januari 2020 är barnkonventionens artiklar 1–42 även inkorporerade i svensk lag. Barnkonventionen har samma status som annan lagstiftning, men mänskliga rättigheter ska ges särskild vikt vid lagkonflikter.

Barnkonventionen slår fast vilka rättigheter barn har samt vilket ansvar staten har för att säkerställa att rättigheterna kan tillgodoses. Konventionen består av 54 artiklar, men vissa av dessa väger extra tungt. Artikel 2, artikel 3, artikel 6 och artikel 12 kallas för de fyra grundprinciperna. Dessa artiklar berör frågor som genomsyrar hela konventionen:

Artikel 2: alla barns lika värde och rättigheter;

Artikel 3: principen om "barnets bästa";

Artikel 6: barns rätt till liv, överlevnad och utveckling;

Artikel 12: barns rätt att få uttrycka sina åsikter.

Sveriges arbete med att leva upp till sina åtaganden enligt konventionen följs upp kontinuerligt av FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén).

I arbetet med denna rapport är vissa av barnkonventionens artiklar extra relevanta, då de behandlar frågor som rör våld och övergrepp mot barn.

Enligt artikel 19 har barn rätt att skyddas mot *"alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp"*.

Enligt artikel 34 åtar sig konventionsstaterna också att skydda barn mot *"mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp"*.

Andra artiklar tar upp barns rätt till skydd mot människohandel¹⁷⁵, utnyttjande¹⁷⁶, samt grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning¹⁷⁷.

Den här rapporten utgår från FN:s barnrättskommittés definition av våld mot barn.¹⁷⁸ Definitionen inkluderar alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande, däribland sexuella övergrepp.

Agenda 2030

Agenda 2030 är en global agenda för hållbar utveckling som antogs av FN:s medlemsstater i september 2015. Den utgörs av sju globala mål inom miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet, som medlemsstaterna har åtagit sig att nå till år 2030. Agenda 2030 är inte bindande, utan är en politisk överenskommelse som knyter an till bindande internationell lagstiftning. De globala målen kan till viss del ses som en

¹⁷⁵ Artikel 35: Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn oavsett syfte och form.

¹⁷⁶ Artikel 36: Konventionsstaterna ska skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

¹⁷⁷ Artikel 37 (a): Inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får utdömas för brott som begåtts av personer under 18 års ålder.

¹⁷⁸ Se Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011): Barnets rätt till frihet från alla former av våld

fortsättning på FN:s millenniemål. De sjutton målen har i sin tur 169 delmål som bryter ner de övergripande målen.

Denna rapport genomsyras av ambitionen om att förebygga och förhindra alla former av våld och övergrepp mot barn. Det är målsättningar som även återfinns i Agenda 2030:

Delmål 16.2: "att eliminera övergrepp, utnyttjande, människohandel och alla former av våld eller tortyr mot barn".

Delmål 5.2: "att avskaffa alla former av våld mot alla kvinnor och flickor i det offentliga och privata rummet, inklusive människohandel, sexuellt utnyttjande och andra typer av exploatering".

För att uppnå mål 16.2 om våld mot barn tog FN:s dåvarande generalsekreterare Ban Ki Moon 2016 initiativ till det globala partnerskapet mot våld mot barn, ofta kallat End Violence.

Där ingår FN organisationer, regeringar, näringsliv, civilsamhälle och trossamfund. Genom samarbete och utbyte av kunskap och erfarenheter ska partnerskapet driva på arbetet mot våld i FN:s medlemsländer.

Så kallade *vägvisarländer* har en viktig roll i arbetet. De ska både utveckla metoder för att minska våld mot barn i sina egna länder och dela dessa erfarenheter med andra länder eller aktörer.

Sverige var det första landet i världen att anmäla sig som vägvisarland. I februari 2018 hölls den första stora globala uppföljningen av arbetet i Stockholm "Solution summit", med den svenska regeringen som värd. Syftet var att dela exempel på hur våld kan förebyggas, förhindras och upptäckas. Vägvisarländerna ska också redogöra för hur de arbetar mot våld mot barn till partnerskapet och vara beredda att dela kunskap och erfarenheter med andra länder.

Läs mer om varje mål under globalamalen.se

INSPIRE-kriterierna

Utöver barnkonventionen och Agenda 2030 utgår denna rapport även från INSPIRE: sju strategier för att bekämpa våld mot barn.¹⁷⁹ INSPIRE-strategierna är framtagna av Världshälsoorganisationen (WHO) och utgör ett verktyg i arbetet för att förebygga och förhindra våld mot barn. INSPIRE-strategierna omfattar en stor bredd av möjliga riskfaktorer och insatser för att bekämpa våld mot barn. I vissa fall överlappar också strategierna varandra. Strategierna måste förstås i en internationell kontext, vilket innebär att vissa delar av dem är mer tillämpliga i Sverige än andra. I denna rapport har vi fokuserat på de insatser som vi bedömt vara mest relevanta i en svensk kontext.

Nedan följer kriterierna på svenska, med den engelska benämningen inom parentes¹⁸⁰:

- **Lagstiftning och tillämpning (implementation and enforcement of laws):**
För effektiv bekämpning av våld mot barn krävs lagstiftning som förbjuder användning av våld som metod för att uppfostra barn, samt att denna lagstiftning tillämpas. Det krävs också att förövare som brukat våld eller begått övergrepp mot barn lagförs.
- **Normer och värderingar (norms and values):**
Det måste bedrivas ett aktivt arbete för att förändra skadliga normer och värderingar i samhället. Framförallt avses attityder och värderingar som på något ursäktar, förminskar eller normaliserar våld mot barn eller kvinnor. I strategin nämns också särskilt att attityder till sexuella övergrepp, våld i nära relationer och barnåktenskap måste förändras. Dessutom måste barn och unga känna sig trygga och inte stigmatiseras om de anmäler att de utsätts för våld.
- **Trygga miljöer för barn (safe environments):**
Denna strategi täcker behovet av att skapa och upprätthålla trygga miljöer för barn och unga, utöver hemmiljö och skola (som täcks av andra strategier). Bland annat omfattar det att förbättra gatumiljön samt att säkerställa att anläggningar där barn vistas i stor utsträckning är trygga platser för barn. Detta gäller exempelvis institutioner för barn som omhändertagits, samt häkten och polisstationer.
- **Föräldrastöd (Parent and caregiver support):**
Att skapa positiva relationer mellan föräldrar och barn, samt att stötta föräldrar och vårdnadshavare i användningen av uppfostringsmetoder som inte inbegriper någon form av våld mot barn är en grundläggande del i arbetet med att bekämpa våld mot barn. Att skapa bättre kommunikation och positiva relationer mellan föräldrar och

¹⁷⁹ WHO (2016) Inspire: Seven strategies for ending violence against children.

¹⁸⁰ Det saknas en officiell svensk översättning av INSPIRE.

barn kan också bidra till att skydda barn från att bevittna våld inom familjen. I strategin nämns också särskilt hur hembesök kan ha positiva effekter för barns hälsa och välmående.

- **Inkomst och ekonomiskt stöd (income and economic strengthening):**
Att förbättra familjers ekonomiska trygghet och stabilitet kan motverka våld i nära relationer samt främja jämställdhet.
- **Skyddsnetzets uppbyggnad (response and support services):**
Att säkerställa tillgång till god hälso- och sjukvård, sociala skyddsnetz och straffrättsliga stödtjänster är väsentligt för att minska våldets långsiktiga effekter. Barn och unga som utsatts för våld måste få rätt stöd och hjälp. Detta gäller inte minst dem som utsatts för sexuellt våld, då de ofta behöver tillgång till specialiserade vård- och stödinsatser.
- **Utbildning och livskunskap (Education and life skills):**
Detta kriterium fokuserar på att öka barns möjligheter att få en trygg och jämställd utbildning av god kvalitet. Skolan är en plats där barn tillbringar en stor del av sin tid och det är därför av yttersta vikt att det är en trygg miljö där de också får möjlighet att lära sig om konflikthantering och problemlösning.

Bilagor

Bilaga 1: Ordlista och begrepp

Betänkande: Rapport och förslag från en utredning eller kommitté som regeringen tillsatt. Betänkande publiceras oftast i Statens offentliga utredningar (SOU) eller i Departementsserien (Ds). Ett betänkande kan också vara en skrivelse från en av riksdagens 15 utskott med förslag till hur riksdagen ska besluta om förslagen i propositioner från regeringen eller motioner från bla riksdagens partier.

Demografi: Vetenskapen om befolkningens fördelning, storlek och sammansättning. Exempelvis statistik om befolkningens födelseland, ålder, kön och medborgarskapsland, hur befolkningen flyttar, både inrikes och utrikes.

Enhetlig grundskola: Den skolform som efter 1971/72 gäller alla barn i Sverige och som innebär en gemensam nioårig grundskola.

Europarådet: en europeisk samarbetsorganisation med 47 medlemsstater. Europarådet främjar de mänskliga rättigheterna genom internationella fördrag och förespråkar yttrandefrihet och mediefrihet, mötesfrihet, jämlikhet och skydd av minoriteter, skydd av barn, med mera. Europarådet hjälper medlemsstaterna att bekämpa korruption och terrorism och att genomföra nödvändiga rättsliga reformer.

FN:s barnrättskommitté: En internationell kommitté inom FN-systemet som har till uppgift att övervaka att barnkonventionen respekteras i de länder som ratificerat den.

FN:s konvention om barnets rättigheter: Även kallad "barnkonventionen", klargör vilka rättigheter alla barn i hela världen har. Den har som mål att ge barn, oavsett bakgrund, rätt att behandlas med respekt och att få komma till tals. I beslut och åtgärder som rör barn ska barnets bästa alltid beaktas. Staten har ett ansvar för att skydda barnet mot vanvård, utnyttjande och övergrepp.

Familjehem: Det är ett enskilt hem som, på uppdrag av myndighet, tar emot barn som behöver bo i en annan familj en längre tid. Verksamhet bedrivs inte yrkesmässigt. Ibland kan barnet behöva stanna några månader, ibland flera år och ibland hela barnets uppväxt.

Frivilligorganisationer: En sammanslutning av fysiska och/eller juridiska personer som tillsammans verkar för ett gemensamt ändamål.

Funktionsnedsättning: En begränsning av en persons av fysiska, psykiska eller intellektuella funktionsförmåga. En tidigare benämning var handikapp.

Funktionsvariationer: Avvikelser från normen för fysisk, psykisk eller kognitiv funktion. Det behöver inte innebära en funktionsnedsättning.

Föreskrift: Detaljerade regler från en myndighet gällande olika lagar och förordningar. Förutsättningen är att förordningen ger i uppdrag till myndigheten att skriva föreskrifter.

Förvaltningsrätt: Ett område inom rätten som handlar om hur statliga och kommunala förvaltningsmyndigheter utövar sina befogenheter.

Grundsärskola: En skolform som är anpassad till barn, som på grund av en intellektuell funktionsnedsättning eller en förvärvad hjärnskada, inte uppnår grundskolans kunskapskrav.

HBTQI-person: Samlingsbegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner, queerpersoner och intersexpersoner.

HVB-hem: verksamhet för behandling och/eller omvårdnad, stöd eller fostran av barn, unga, vuxna eller familjer med någon form av behov exempelvis missbruks- eller beroendeproblematik. Målgruppen kan också vara ensamkommande barn.

Könsmönster: förväntningar på pojkar och flickor som grupp utifrån deras biologiska kön.

Könsstympning: ingrepp där de externa genitalierna tas bort helt eller delvis på de kvinnliga könsdelarna av kulturella eller andra icke-medicinska skäl.

Målsägare: Den som blivit utsatt för eller lidit skada av ett brott och som därmed "äger" målet i rätten.

Parlamentarisk kommitté: företrädare för de olika politiska partierna i en kommitté, en grupp, som genom ett regeringsbeslut har fått ett utredningsuppdrag.

Personlig assistans: Den med en omfattande funktionsnedsättning kan få personlig assistans för att få hjälp med grundläggande behov för att kunna leva så självständigt som möjligt.

Registerkontroll: Uppgifter som hämtas från t. ex. belastningsregistret om eventuella tidigare brott.

Sameskola: En skolform under årskurs 1–6 som ger samiska barn en utbildning som förmedlar det samiska samhällets och urfolket samernas värdegrund, kulturarv och språk.

Sekretess: Ett förbud mot att röja en uppgift för att skydda något eller någon. Det innebär att den som har tillgång till uppgiften har tystnadsplikt.

Sexism: Diskriminering och förtryck grundat på att ett kön värderas lägre än ett annat.

SiS-institution: Bedriver ungdomshem för ungdomar med allvarliga psykosociala problem och vård av vuxna med missbruksproblem. SiS tar också emot ungdomar som har dömts till sluten ungdomsvård.

Social barnavård: Den del av socialtjänsten som ger stöd, hjälp och skydd till socialt utsatta barn och familjer.

Socialnämnd: Den politiskt tillsatta lokala styrelse som ansvarar för en kommunen socialtjänst.

Socialrätt: Det rättsområde som täcker in socialtjänstens alla ansvarsområden.

Socioekonomi: Sociala och ekonomiska faktorer som utmärker individer eller grupper i samhället.

SOU: Statens offentliga utredningar (se Betänkande).

Specialskola: Skolform för barn med vissa funktionsnedsättningar och för barn som av andra skäl inte kan gå i en ordinarie grundskola, resursskola eller grundsärskola. Utbildningen tar större hänsyn till varje barns individuella förutsättningar än i den ordinarie grundskolan.

Straffrätt: Det rättsområde som behandlar frågor om brott och straff.

Våldsrekvisit: Då det krävs att våld ska ha använts för att vissa typer av brott ska anses ha skett.

Värdegrundsfrågor: Diskussioner om gemensamma etiska grundvalar eller värderingar.

WHO: FN:s världshälsoorganisation.

Länkar till statliga verk och regeringsuppdrag

[Allmänna arvsfonden](#)

[Arbetsförmedlingen](#)

[Barn- och elevombudet](#)

[Barnombudsmannen](#)

[Brottsförebyggande rådet \(BRÅ\)](#)

[Delegationen mot segregation \(Delmos\)](#)

[Diskrimineringsombudsmannen](#)

[Folkhälsomyndigheten](#)

[Försäkringskassan](#)

[Inspektionen för vård och omsorg \(IVO\)](#)

[Justitieombudsmannen \(JO\)](#)

[Jämställdhetsmyndigheten](#)

[Karolinska universitetssjukhuset](#)

[Linköpings universitet](#)

[Länsstyrelsen i Dalarnas län](#)

[Länsstyrelsen i Östergötlands län](#)

[Migrationsverket](#)

[Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd \(MFoF\)](#)

[Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor \(MUCF\)](#)

[Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck \(NKT\)](#)

[Nationellt centrum för kvinnofrid \(NCK\)](#)

[Rikspolisstyrelsen](#)

[Riksrevisionen](#)

[Rättsmedicinalverket](#)

[Skatteverket](#)

[Skolinspektionen](#)

[Skolverket](#)

[Socialstyrelsen](#)

[Uppsala universitet](#)

[Åklagarmyndigheten](#)

Länkar till enskilda organisationer och stiftelser

[BRIS](#)

[Rädda Barnen](#)

[Stiftelsen Allmänna Barnhuset](#)

Bilaga 2: Det svenska systemet

Ett av syftena med landrapporten är att den ska kunna användas som inspiration i en internationell kontext. För att den svenska utvecklingen för att minska våld mot barn ska kunna förstås och för att möjliggöra jämförelser internationellt följer här en kort beskrivning över det svenska systemet för den offentliga makten och ansvarsfördelningen mellan olika aktörer ur ett barnperspektiv.

Riksdagen

Riksdagen beslutar om lagar i Sverige. De flesta lagförslag kommer från regeringen men de kan även komma från enskilda riksdagsledamöter. En lag kan reglera en viss verksamhet, som skolor, eller innebära ett förbud mot något, t. ex. aga av barn. All offentlig verksamhet i Sverige regleras i lag. Riksdagen har också en kontrollerande funktion gentemot regeringen och dess myndigheter. Detta sker bland annat genom riksdagens ombudsmän och Riksrevisionen. Riksdagen beslutar även om statens budget och anslag till myndigheter och bidrag till regioner och kommuner.

Genom att stifta nya lagar kan riksdagen fatta beslut som påverkar förekomsten av våld mot barn i Sverige, t. ex. genom att förbjuda aga av barn. Riksdagen kan även delegera till regeringen och underlydande myndigheter att utfärda föreskrifter om lagars tillämpning.

Genom budgetmakten kan riksdagen påverka hur mycket resurser staten och övriga samhället har för att på olika sätt arbeta med frågor om våld mot barn.

Regeringen

Regeringen styr riket. Regeringen har rätt att föreslå ny lagstiftning till riksdagen för beslut. Efter delegation från riksdagen kan regeringen utfärda förordningar om hur lagarna ska tillämpas och även delegera detta till en underlydande myndighet.

Myndigheter lyder under regeringen vilket innebär att regeringen kan besluta om deras verksamhet och uppdrag. Det kan ske genom förordningar med instruktioner om myndigheters uppdrag, om hur viss verksamhet ska bedrivas och genom specifika uppdrag. Regeringen beslutar även om hur myndigheterna kan använda sitt anslag i årliga regleringsbrev, de kan även innehålla särskilda uppdrag.

Genom att föreslå nya lagar, utfärda förordningar och styra sina myndigheter och hur dessa ska använda sina tilldelade anslag kan regeringen påverka statens arbete med frågor om våld mot barn.

Statliga myndigheter

Statliga myndigheter lyder normalt under regeringen. De är dock självständiga i den meningen att regeringen inte får påverka myndighetsbeslut i enskilda ärenden, t. ex. en tillsynsmyndighets beslut efter en inspektion.

Myndigheter kan ha olika former av uppdrag. De framgår i instruktioner och eventuella delegeringar i lag och förordning.

Normerande myndigheter tar fram föreskrifter och allmänna råd om lagar och hur förordningar ska tillämpas.

Tillsynsmyndigheter utövar tillsyn över att verksamheter, offentliga och privata, bedrivs i enlighet med lagar, förordningar, föreskrifter och eventuella tillståndsvillkor.

Utförande myndigheter genomför offentlig verksamhet. Det kan röra sig om kriminalvård, vård av barn och unga på statliga ungdomshem eller annan operativ verksamhet.

Rättsvårdande myndigheter beivrar brott och upprätthåller lag och ordning. De arbetar också brottsförebyggande men huvuddelen av verksamheten utförs när ett brott är begånget. Genom sitt arbete kommer dessa myndigheter i kontakt med barn som utsatts för våld eller vistats i miljöer där våld förekommer.

Främjande myndigheter har till uppdrag att verka för att en sakfråga utvecklas och får genomslag i Sverige.

Flera statliga myndigheter har särskilda uppdrag för att förebygga och minska våld mot barn, exempelvis Barnombudsmannen, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF), Skolverket, Skolinspektionen, Barn- och elevombudet, Jämställdhetsmyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Delegationen mot segregation (Delmos), Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (NKT) och Socialstyrelsen.

Regioner

Sveriges regioner har ansvar för hälso- och sjukvård, tandvård och regional utveckling i respektive region. Regionerna har tillsammans med kommuner ansvar för regionens lokaltrafik. Regionerna har självstyre och beslutar själva om sin budget och har rätt att ta ut skatt av medborgarna i regionen. Regionernas verksamhet regleras i kommunallagen och i tillämpliga delar av annan lagstiftning som Hälso- och sjukvårdslagen. Regionerna kan överlåta till privata utövare att utföra delar av sina uppgifter, t. ex. genom att låta ett privat bolag driva en vårdcentral.

Regionerna har ansvar för barns hälso- och sjukvård samt tandvård. Genom att möta barn inom verksamheterna, t. ex. barn- och mödravårdscentralerna, finns det möjligheter att arbeta aktivt med frågor om våld mot barn.

Kommuner

Sveriges kommuner har ett långtgående självstyre. Kommunernas obligatoriska uppgifter regleras i lagar som kommunallagen, socialtjänstlagen och skollagen. De kommunala nämnderna utför myndighetsuppgifter inom kommunen t. ex. inom socialtjänst och samhällsbyggnad. Kommunerna väljer själva hur de organiserar och utför sina uppdrag och kan driva verksamhet i egen regi eller låta privata utförare genomföra verksamhet inom t. ex. skola och omsorg. Kommunerna beslutar om sin egen budget och har beskattningsrätt inom kommunen men de får också statliga bidrag för att genomföra verksamhet. Det är i den kommunala verksamheten som de flesta dagliga frågor om barn hanteras vilket gör att kommunerna har en viktig roll i att upptäcka våld mot barn och arbeta förebyggande mot våld mot barn.

Styrmedel för regering och riksdag

Lagstiftning: Här sätts ramarna för rättstillämpningen.

Myndighetsföreskrifter: Genom myndighetsinstruktioner och regleringsbrev kan staten styra inriktning och form för de statliga myndigheternas arbete.

Regeringsuppdrag: Regeringen beställer av myndigheterna rapporter, kartläggningar, vägledningar och insatser för informations-spridning.

Riktade statsbidrag: Genom statliga stöd till avgränsade forskningsområden och andra budgetsatsningar kan regering och riksdag styra inriktningen av arbetet på ett område.

Utredningsdirektiv: Genom att tillsätta och ge direktiv till utredningskommittéer kan regeringen styra vad som ska utredas inför beslut av regering eller riksdag.

Myndighetsbildning: Genom att inrätta och avveckla myndigheter kan regeringen skapa resurser och mandat för arbete på ett område.